

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

DECEMBER 8 • 97

Avesta bruks instämplade polletter

I ett hus i medeltidens Söderköping

Mynten som fångslade Rikard Lejonhjärta

Pris 20 kr

Om är ödet.
Om är
möjligheterna.
Om är omtanke.

Vi kan hjälpa dig med alla frågor
om pensionen, försäkringsskyddet
och sparpengarna.

Trygghet för generationer

TONKIN AUKTIONER AB's

10:e offentliga Kvalitetssamlarauktion

SÖNDAG 4 JANUARI 1998

STORA HOTELET, LINKÖPING

Ca 900 utrop inkl. 450 numismatiska

Guldmynt - Dukater - 1714, 1801 (Ädelfors),
1818, 1848, 1864 på 63, Carolin 1868,
20 Kr 1885 m.m. Riksdaler - 1610, 1643,
Augsburg 1632, 1721 (SM 58B), 1731,
5 st G III, 4, 2, 1 RD Riksm 1857 m.m.
Mark - 8 M - 1665, 1686, 4 M - 1568, 5 st K XI,
1708 på 1707, 2 M - 5 st K XI, 1 M - 1559, 1564,
1634 (SM 64), SM 79B, 5 st K XI,
2 öre 1539, 1676 (SM 255), 1 Öre 1528 (SM 45) m.m.
2 Kr - 2 st 1878 OCH,
2 st 1876 stort EB, 2 st 1876 litet EB,
7 je 5 Öre 1910 o 1927, 5 st 1914 ö 4 mm.

**Sedlar - Lots - Utländska mynt
Ordnar - Medaljer m.m.**

Katalog från TONKIN AB

Platensgatan 11 (Box 99) • 581 02 LINKÖPING
Tel 013-12 41 70 • Fax 013-12 41 79

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sverige
- Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år.

För annonsering kontakta Frédéric Elfver,
tel 08-777 68 12 (kvällstid och helger),
personsökare 0740-19 36 25.

Prisexempel:

1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:--
2:a omslagssidan	2.200:--
4:e omslagssidan	2.500:--
1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:--
1/4 sida (72 × 105 mm)	500:--
1/6 sida (47 × 105 mm)	350:--
1/12 sida (47 × 50 mm)	175:--

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.
Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Frédéric Elfver efter överenskommelse.

*Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: snf@wineasy.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-783 94 00
Fax 08-411 22 14

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:

Frédéric Elfver
Tel 08-777 68 12
(kvällstid och helger)

Föreningens auktioner:

Jan Karlsson
Tel/Fax 018-54 83 42
Mobil 010-279 09 86
Mical 0749-10 09 56

Prenumerationer:

Pris 150 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:

Masterprint
Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Programverksamhet

Föreningslokaler är öppna för medlemmar – gärna med sällskap – en torsdagskväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30. Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlslan.

- 1 december SNF:s auktion. KMK:s hörsal. 18.15. För vidare information se auktionslistan i SNT nr 7•97.
- 11 december SNF:s julfest. Kaffe och frågesport. Ta gärna med priser till lotteriet.
- 22 januari KMK:s hörsal. 18.00. I samarbete med Kungl. Myntkabinettets Vänner. Förra chefen för KMK, Ulla Westermark: *Stora och små valörer på Sicilien under 400-talet före Kristus*. Subskriberad supé i Myntkrogen efteråt.
- 15 mars KMK:s hörsal. 18.00. I samarbete med Kungl. Myntkabinettets Vänner. Förra chefen för KMK, Lars O. Lagerqvist: *Euro – den nya europeiska valutan med tillbakablick på gemensamma valutor genom historien*. Subskriberad supé i Myntkrogen efteråt.

* Redaktionen * **GOD JUL och** * Nästa nr *
* önskar * **GOTT NYTT ÅR!** * utkommer i *
* SNT:s läsare * februari 1998 *

Svenska Numismatiska Föreningen på Internet:
hemsida: <http://www.users.wineasy.se/snf/>

SNF:s kansli

Besökstid 10.30-13.00 onsdag och torsdag.
Stängt: Midsommar – 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Kungl. Myntkabinettet

är öppet för allmänheten: tisdag – söndag kl. 10.00-16.00.
Numismatiska boksamlingen: torsdagar kl. 13.00-16.00.

Innehåll SNT 8 • 97

Sid

Avesta bruks instämplade polletter. Tillverkningsteknik och förslag	
till ny datering och indelning	184
Mynten som fängslade Rikard Lejonhjärta – och skatten som blev hans död	194
I ett hus i medeltidens Söderköping	196
Hans Järta-medaljen	198
En svensk FN-medalj med Nobel-anknytning	200
Annorlunda lockbeten	201
Nytt om böcker – recensioner	202
Från läsekreten	204
Föreningar	204
Utställning	204
Pressklipp	205
Auktioner & Mässor	205

Omslag

Vid sekelskiftet var fantasin nästan gränslös vad gällde motiv på vykort. Det var lysande tider för tillverkarna och allmänhetens intresse var stort. Antalet sända vykort steg dramatiskt och i Sverige nåddes kulmen 1904 med 48,7 miljoner avsända brev och vykort. Nu sänds i Sverige årligen ca 110 miljoner framförallt jul- och semesterkort.

Här avbildas ett kort som skickades 1917. Barn fyller säckar med mynt och drar iväg dem på en källe. Överst på kortet, som är tryckt utomlands, finns en önskan om ett GOTT NYTT ÅR!

Avesta bruks instämplade polletter

Tillverkningsteknik och förslag till ny datering och indelning

Av Jan-Olof Björk

Avesta kopparverk anlades år 1636 av Govert Silentz. Denne från Tyskland inflyttade mekaniker hade tidigare grundat Sveriges första garmakeri vid Säter år 1619. Garmakeriet var en anläggning för raffinering av den råkoppar som företrädesvis erhöles från Stora Kopparberget i Falun. Orsakerna till Avesta kopparverks tillkomst står bl.a. att finna i förhållandena just i Säter. Det Andra – eller Nya Kopparkompaniet – låg sedan en tid tillbaka i tvist med Kronan i Säter, varför Kompaniet nu lät uppföra Avesta kopparbruk. År 1641 förvärvade Stora Kopparbergs Bergslag kopparbruket i Avesta och samtidigt fick orten stadsprivilegier.

Ett par år senare inrättades även ett myntverk vid Avesta. Förenklat kan man kanske säga att Sätters myntverk "flyttade" till Avesta. Bristen på vattenkraft och kol i Säter samt avståndet till Stockholm nämns som anledningar till exploateringen i Avesta. Fr.o.m. år 1644 kom praktiskt taget alla kopparmynt att präglas i Avesta. Endast smärre utgåvor från Myntet i Stockholm och tidvis inställd kopparmyntning störde kontinuiteten vid myntverket i Avesta. Bruket genomlevde nära tvåhundra år med olika huvudmän för att slutligen förlora myntningsrätten till Stockholm år 1833¹. Efter detta är fortsatte garningen av koppar och de övriga arbetena vid bruket. Redan den 10 juni 1771 fick man t.ex. privilegier för manufaktursmide i stål samt den 6 juni 1823 även för stångjärnsmide².

När kopparhanteringen lades ned år 1869 drevs järnverket ensamt vidare. Via olika bolagskonstellationer tillhör Avesta-Sheffield i dag en av världens ledande företagsgrupper vad gäller produktion av rostfritt stål.

Bruket av polletter vid Avesta

De äldsta, i dag kända, polletterna som användes vid Avesta var avsedda för kolleveranser från traktens bönder till bruket. Dessa kan attribueras till Marcus Kock genom att dennes myntmästarmärke förekommer på polletterna, se bild 1. Tillverkningen bör med andra ord ha skett mellan åren 1644 och 1657 då Kock avled. Jämför Sti nr 1 och 2.

1. Avesta kopparbruks äldsta kända pollett. Den gällde för 1 korg kol och är valsverkspräglad i koppar.

Lägg märke till myntmästaren Marcus Kocks initialer och vapen under korgen. S Svenssons stiftelse för numismatik, Stockholm.

(foto G Hildebrand, liksom följande)

Merparten av polletterna avsåg just kol. Men även vedleveranser förekom. Anledningen härtill är dessa skogsprodukters särställning vid bruken under denna tid. Beräkningar av kolåtgången i början av 1700-talet visar att det årliga behovet av kol var knappt 10,000 stigar³. En stig kol motsvarade 12 tunnor om vardera 147 liter. Volymen blir då i dagligt tal ungefär 17.600 m³, bara vid Avesta kopparverk! Det är lätt att föreställa sig skogsskövlingen och luftföroreningarna. Miljöproblem är tydligen ingen ny företeelse.

Dessa varors oerhörda betydelse framgår bland annat av att traktens bönder var av kronan ålagda att leverera en viss mängd kol till bruket. Denna skatt i natura kallades "kol-räntan". Användandet av polletter vid handeln med t.ex. kol var därför till gagn för både kronan och bruket.

Polletterna cirkulerade på följande sätt. När bonden levererat kol vid bruket erhöles polletter som betalning. Vid skatteuppbörden lämnades dessa till kronan varvid en avräkning skedde. Polletterna värderades vid uppbörden till det på förhand fastställda priset på en stig kol. Priset var ofta i underkant i jämförelse med "marknadspriset". Därefter fick utgivaren återlösa polletterna med reda pengar. Cirkeln var sluten. Bönderna slapp denna primitiva beskattning först år 1865 då systemet med "kol-räntan" upphörde⁴.

De instämplade avestapolletterna

Avestapolletterna är tillverkade i metall, koppar såväl som mässing användes. Några av dessa uppvisar tydliga tecken på att ha tillverkats i valsverk. Jämför bild 1 och Sti nr 2 och 4. Andra är förmodligen hammarpräglade. Vid slaggverkspräglings genombrott under 1720-talet utnyttjades denna präglingsmetod för pollettframställning. Det är knappast med förvåning man konstaterar att både mynt och polletter tillverkades parallellt med samma präglingsmetoder. Denna artikel skall emellertid behandla de instämplade polletterna. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts är det därför märkligt att man under 1700-talets senare decennier plötsligt upphör med pollettillverkningen i de reguljära myntpräglingsmaskinerna. Vi kan i dag bara spekulera om orsakerna.

Kring 1720-talet gav Stora Kopparbergs Bergslag ut traditionellt präglade polletter med avsikten att bl.a. täcka den stora bristen på skiljemynt. De första av koppar såg dagens ljus år 1719 och gällde för 3 öre KM. Snart emitterades betydligt högre valörer, vilka avsåg kronans lösningspris på 1 respektive 1/2 stig kol⁵. De är i dag mer kända som de s.k. myntpolletterna i valörena 10- och 5 mark KM från år 1721 respektive 1722 och 1723. Den högre valören motsvarade hela 26 2/3 öre SM!

1 daler KM = 4 mark KM,

1 mark KM = 8 öre KM

1 öre SM = 3 öre KM

Dessa följdes under 1760-talet av de i den dagliga handeln mer gångbara valörena, 6 och 3 öre KM, vilka i värde exakt överensstämde med 2- och 1 öre SM! Samtidigt med Stora Kopparbergs Bergslag gav de flesta andra bruk av betydelse också ut polletter.

Under 1750- och 1760-talen utmyntades stora mängder kopparskiljemynt. Paradoxalt nog led handeln ändå av svår brist på dessa mynt. Orsaken står bland annat att finna i det att alla myntsorter ökade i värde jämfört med riksbankssedlarna.

Även de oädla kopparmynten drogs med i uppgången trots fallande kopparpriser på marknaden. Det metalliska betalningsmedlets värdestegring berodde sannolikt på det pommerska kriget och den nämnda sedelinflationen⁶. Mynten drogs därför undan cirkulation i avvaktan på en eventuell revalvering. Det allvarliga läget belyses väl av kungörelsen *Emot the Utspridda osanne rykten om Slantarnes förhöjning* av den 30 juni år 1761. Det heter bland annat;

"thet skola ibland Menigheten rykten utspridas, såsom wore wi sinnade, at, i afseende til Slantmyntets nu warande begärlighet, förhöja thess igenom präglén åsatte wärde, hwarmed enfaldigt folck förleades at undangöma thenne Mynte-sort".

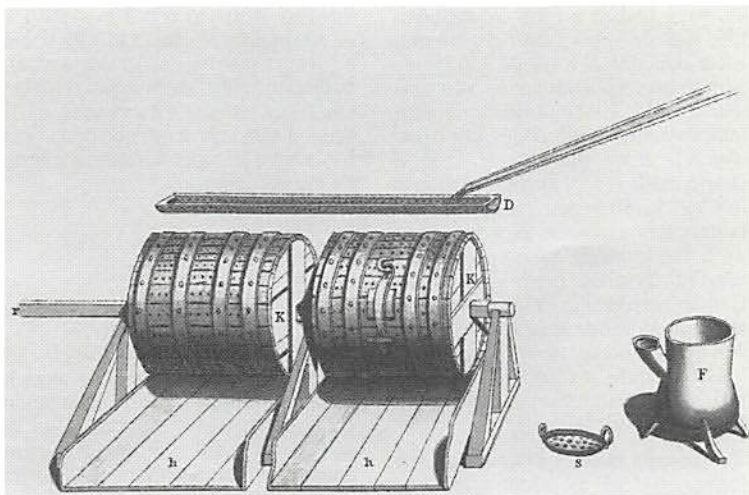
Bristen på skiljemynt framtvängde alternativa betalningsmedel. Dessa utgjordes av polletter och s.k. valuter. När det gällde polletterna låg det förmodligen i sakens natur att man försökte efterlikna skiljemyntens utseende vad gäller metall, präglings-teknik etc, utan att för den skull kopiera dem. Motivet bör ha varit att utnyttja likheterna med skiljemyntet för att öka polletternas anseende bland allmänheten. Detta scenario observerades av kronan som kände sig nödsakad att ingripa. Den 22 oktober 1766 offentliggjordes därför *Kongl Maj:ts Förbud, emot de så kallade Valuter samt Koppar-Polletterers gångbarhet*. I detta konstaterades:

"... at i en del Landsorter wisse enskille Personer, i stället för Contant skiljemynt, utgifwa dels Koppar-Polletter ...".

Därefter redogjordes för skadan dessa polletter förorsakade samhället och invånarna;

"Och som samma Koppar-Polletters bruk ej allenast hindrar det rätta skiljemyntets Circulation, utan och medförer twång och osäkerhet i handels-rörelsen, samt kan gifwa anledning til allehanda bedrägeriers utöfwande." Kontentan blev "at sådana Polletter och Valuter hädanefter ej måge utgifwas, wid det straff, som uti Allmänna Lagen å falsk Myntning är stadgad, och at de nu utelöpande, af hwad beskaffenhet de måge vara, ofelbart skola inom den första Maji nästkommande år, wara inlöste; Fahlubergslags-Polletter af Koppar dock härifrån undantagne, hwilka få hädanefter, som hitintills, blifwa tillätne, at nyttjas inom Stora Koppar-Bergs-Län ...".

Myndigheternas bekymmer med polletter och valuter var ingalunda över.

2. S.k. skurtunna använd i Avesta. Denna teckning utförd av Anton Swab år 1723 finns publicerad under rubriken "En kort berättelse om Afwesta Crono-bruk" i NM IX.

Vid ytterligare två tillfällen, 24 mars 1790 och 24 juli 1799, ansåg man sig föranledd att "erinra" om 1766-års förbud.

Kronan accepterade uppenbarligen inte konkurrensen vad avser myntutgivningen. Polletternas likhet med det reguljära myntet, i alla avseenden, ville förhindras. Kanske var det därför bruksnäringsen så småningom tillverkade de ensidiga, primitiva, instämplade polletterna. En annan orsak kan vara de relativt små upplagorna. Just dessa avestapolletter tillverkades inte i mer än några hundra exemplar. Traditionella stamplar bedömdes kanske alltför kostsamma vid så små upplagor.

Man kan fråga sig om inte just dessa "myntpolletter" från Stora Kopparbergs Bergslag också användes vid Avesta bruk. Enligt Stiernstedt 1872 tillverkades år 1715 en kolpollett för Avestas behov, Sti 5. Det skulle, om man får tro hans uppgifter, dröja femtio år innan nästa typ av kolpolletter gavs ut. Enligt Stiernstedt startade tillverkningen av dessa instämplade avestapolletter år 1765. Jämför Stiernstedt 1872 sid 27 not under nr 24. I själva verket skulle det förmodligen dröja nittio år (!) eller ända till omkring 1805. Vid närmare studium av *Avestas instämplade polletter*, Sti nr 8-29, 35-41, 51-57 samt nr 59-62, visar det sig nämligen att dateringarna i många fall är tveksam.

Parametrar vid polletternas datering

Vid bestämning av tillverkningstidpunkt kan man använda sig av fler metoder. Det naturliga är att forska i det aktuella bruksarkivet. I detta fall tycks det som om några uppgifter inte står att finna i Nordstjernan AB:s centralarkiv i Engelsberg där Avesta kopparbruks arkiv förvaras. Följande fakta och indicier har legat till grund vid polletternas datering.

Pollettämnenas tillverkning

Ämnena till dessa polletter är tillverkade på samma sätt som skiljemyntet. Enligt Swab 1723⁷ smiddes den gårgjorda kopparen ut till bleck eller plåtar. Den följande bearbetningen beskrivs så här. "Mynt-Blecken klippas sedan de äro glöggade och afsläckte i skivor 1 1/2 aln långa 1 kvarter breda större och mindre, såsom myntet deraf kommer at klippas til, och föras til Skiärverket." 4 kvarter = 1 aln = 59,38 cm.

I det vattendrivna skärverket skars tenar ur blecket. Först därefter vidtog slätvalsning till tjocklek ungefär motsvarande de färdiga mynten eller polletterna. När tenarna valsats ytterligare en gång i det s.k. färdigverket, "klippes runda mynt plattor och det uti särdeles Saxar". Saxarna kan liknas vid en stansningsmaskin, vilken var handdriven och golvmonterad.

För att avlägsna smuts och orenheter på ytan lades myntplattorna i

en slags betbad i form av saltlake. Där fick de ligga i en halv timme. Efter den därpå följande glödgningen vidtog behandling i "skurtunnan". Under 10-12 timmars nötning mot varandra avlägsnades klippgrader och andra ojämnheter. I varje skurtunna lades 1/2 skeppund plattar (68 kg) varefter den genom vattenkraft sattes i rörelse runt sin egen axel. De liggande tunnorna var invändigt försedda med björkslanor. Genom perforering i tunnans väggar strömmade vatten som forslade bort den avnötta metallen, se bild 2.

Beträffande myntplattarnas vikt-förluster i skurtunnan upplyser Swab bland annat om följande⁸.

"2. Fås rätta ställningen af waltz- och Färdigverket på det sättet at först af några prof waltzade thennar klippas penningar, som räknas och wägas.; börande doch altid någon öfwerwigt lemnas, som wid glöggningen och skurningen afgår."

Han anger emellertid inte hur mycket som "afgår". Att viktminskningen sannolikt varit betydande framgår av att avfall från skurtunnorna finns med i taxan över kratskoppar (dvs diverse kopparavfall för återvinning). I nionde kapitlet⁹, *Om allehanda Koppar-skrådors omsmältande wid Crats-ungarne*, omtalas att "alle Koppar-skrådor ifrån de nu omtalte kopparwärkstäder emottagas och omsmältas wid Cratzugnarna under åtskillige namn, såsom... skurfergor..." I tabellform redovisar Swab att för vart skeppund skurferga "Cratzugs folket" samlade fick de 6 daler KM.

Vid genomgång av Avesta kopparbruks kassaverifikationer, hösten 1996, återfanns av en händelse en verifikation med en i detta sammanhang synnerligen intressant not. Verifikationen är daterad 1803 och har nr 387. Den är hänförd till "Slant-Myntnings Conto" och har ingressen: "Följande erhålla betalning för det dels färdiga dels icke färdiga 1/4 sk Bco Mynt som var under arbete vid eldsvådan"¹⁰. Efter uppräknigen av de personer och det belopp som de fick i kompensation följer Per Steenmarcks¹¹ intressanta förklaring till kompensationens storlek. Den lyder:

"Då Skär- & Walsare samt klipparena fådt sig beräknadt för Sextio Skeppund, är adrag gjordt för skurfolkets behållning stor 26 *ttt* 7 *ttt* 1 *tt*, hvarå supponeras kunnat afgå under glögg- & skurning 1 *ttt* 1 *ttt* 6 *tt*, under wälgning 2 *ttt* 10 *ttt* 3 *tt* och för skro under Lättring och

Prägling 4 lispund och 9 markpund - på altsammans, hvilket kan vara något drygt tagit, men när det considereras, at, hvad skro under klippningen beträffar, icke något vist kan determineras, så är detta så nära tagit at hvarken Bruket kan sägas hafva lidit eller Arbetarena fådt sig för mycket godtgjordt."

1 <i>ttt</i> (skeppund) = 136 kg
= 20 <i>ttt</i> (lispund)
= 400 <i>tt</i> (markpund).

Av det ovan citerade framgår att cirka 5 % av kopparvikten avgick under skurningen. Detta antagande gäller för de relativt små och lätta 1/4 skillingarna. Vid skurning av tyngre ämnen var nötningen sannolikt större.

Pollettämnenas vikter och diametrar

En oskriven regel vid all pollettframställning bör självklart ha inneburit att undvika de reguljära myntens vikter och diametrar. Efter "Kongl Maj:ts Förbud ..." år 1766 kan man i många fall också lägga märke till att pollettarnas material, form och präglingsteknik förändras. Tidigare har man antagit att bl.a. utländska blindmynt i koppar, tillverkade i Avesta, använts vid pollettframställningen. Vid arbetet med denna studie har dock inga belägg framkommit som styrker att sådana ämnen använts vid pollettframställningen.

Enligt Norberg¹² omnämns ej blindmyntstillverkningen i Avesta efter år 1802 medan Linder-Welin 1937 och 1965¹³ hävdar att den upphörde efter den stora branden 1803. Här kan vara på sin plats att korrigera dessa påståenden. Vid den tidigare nämnda genomgången av Avesta kopparbruks kassaverifikationer framkom att denna tillverkning åtminstone fortgick under sistnämnda år. Som exempel kan citeras ur verifikation 283, daterad 11 augusti 1803. Den bär rubriken "blindmynts Konto" och avser tillverkning av blindmynt med tre olika vikter. Av den första typen skulle tillverkas 10.640 st av ett skeppund. De enskilda myntens vikt blev således 136 kg / 10.640 st = 12,78 gram. Man hade 13 *ttt*, 10 *ttt* och 1 1/4 *tt* koppar att tillgå, varvid antalet blinder blev (13 x 136 kg + 10 x 6,8 kg + 1 1/4 x 0,34 kg) x 1000 / 12,78 gram = 138.900 stycken minus "skro" enligt ovan! Av de andra typerna skulle tillverkas 21.300 och 35.500 st av varje skeppund koppar, varvid myntplat-

tarna erhöll vikten 6,38 respektive 3,83 g. Enligt verifikationen genomgick de följande behandling. "Skär- & Walsning" mot en kostnad av 16 skill b:o per skeppund, "Klippning" debiterades likaledes med 16 skill b:o medan "Glögg- & Skurning" endast kostade 8 skill b:o. Till sist genomgick blindmynten en "Wälgning" för 6 1/3 skill b:o skeppundet. Det sistnämnda arbetsmomentet syftade till att sortera bort defekta exemplar. De redovisade kostnaderna avser de tyngre blindmynten. Av blindernas inbördes viktförhållande, 1,0 : 0,5 : 0,3, kan man dra slutsatsen att det rör sig om portugisiska ämnen för valörerna X, V och III réis. Linder Welin 1937¹⁴ anger att de sista årens blindmyntsexport avsåg Portugal. Ämnena hade diametrarna 11,4 och 9,9 samt 8,3 lines (= 2,97 mm). Dessa överensstämmer väl med förut nämnda mynt. I Craig¹⁵ anges att prins Johannes, regent för Maria I 1799-1816, gav ut kopparmynt enligt följande: X réis med årtalen 1800, 1803-13, V réis 1800-01, 1812-14 samt III réis från år 1804!

Tillsammans med verifikationer betitlade "Blind-Mynts Conto" förekommer, i de månatliga "Aflönings Längd för Hammar och Mynt-Smedjorne", kostnadsfördelning på bland annat "Blindmynts Conto" åtminstone till första halvan av 1810-talet. Kontot avser förmodligen inte blinder för svenskt mynt, ty i samma avlöningslängder förekommer även konton för hammar- och myntsmedjorna.

Man måste dock påpeka att Norberg och Linder-Welin inte haft möjlighet att forska i Avesta kopparbruks arkiv. I källorna till den sistnämnda verk läses under rubriken "R. Avesta järnverks arkiv" följande: "3. Kopparbrukets räkenskapsböcker, till följd av otillgänglighet endast i ringa mån utnyttjade."

Man konstaterar snart att de instämplade avestapollettarna undantagslöst har identiska diametrar med skiljemynt. Vikterna, däremot, överensstämmer i de flesta fall ej med skiljemyntens. Med stor säkerhet har man använt sig av de befintliga utstansningsmaskinerna avsedda för skiljemynt. De valdsade kopparternas avsedda för mynttillverkning, ur vilka pollettämnena stansades ut, valdes dock med avvikande tjocklek jämfört med motsvarande mynts diameter. Både tjockare och tunnare tenar användes. Således kunde man till exempel stansa ut pollettämnena

med 1 skillings diameter ur en ten avsedd för 1/2 skillingar. Merparten av de instämplade avestapolletterna har sannolikt tillverkats genom "trixande" med skiljemyntens diametrar och vikter (= tentjocklekar). Ganska enkelt kan man räkna ut ur vilka tenar, avsedda för mynttillverkning, utstansningen av pollettämnen skett. Men vid jämförelser mellan dessa polletters vikt och motsvarande framräknade fiktiva vikt för mynten framgår dock att polletterna väger mellan 5 och 9% mer. De har en jämn viktfordelning, de lättare polletterna väger närmare 5 och de tyngre 9% mer. Av detta faktum kan man dra slutsatsen att just dessa pollettämnen ej behandlats i skurtunna.

Tillverkningsteknik, punsar etc.

Vid tillverkning av polletter vid ett myntverk var det naturligt att använda sig av maskiner brukade vid den ordinarie myntproduktionen. Givetvis har polletterna och mynten i många fall också gemensamma punsar. Vanligtvis användes punsarna på traditionellt sätt även vid pollettillverkningen. Man använde dessa ömtåliga och förmodligen dyra punsar för att bygga upp pollettens motiv i en stamp. Stampens utseende blev då negativt och spegelvänt i förhållande till den färdiga pollettens. Stamparna eller stampen – många polletter var ensidiga – användes därefter i det vid denna tid allenaordande slägverket. Först i samband med Avesta myntverks nedläggning i början av 1830-talet försvann slägverkspräglingen. För kopparmyntens vidkommande ersattes den som bekant av den s.k. ringpräglingen i Stockholm år 1832. Men redan från omkring 1760-talet börjar flera märkliga "präglingar" se dagens ljus av orsaker som tidigare anförts. Det är inte bara polletter tillverkade vid och avsedda för traditionell bruksnäring, jordbruk m.m. Också polletterna vid Avesta kopparbruk, som förmodligen tillverkades vid myntverket i samma bruk, förändrades till utseendet. De ur detta perspektiv mest intressanta instämplade avestapolletterna är dock förmodligen tillverkade en bit in på 1800-talet. De uppvisar negativa avbildningar av myntdetaljer såsom kungliga kronor, sveakronor etc. I dessa fall har man tydligen uteslutande använt punsarna som "stamper", jämför grupp III-IV nedan. Slitaget på punsarna måste ha blivit betydande om man betänker att vissa polletter har upplagor om flera hundra exemplar. Särskilt mot

bakgrund av att en del har t.ex. tre instämplade sveakronor, dvs tredubbelt slitage. Man får förmoda att punsarna var kasserade och/eller inte längre brukade på mynten. Genom detta antagande kan man få en uppfattning om när polletterna tidigast är präglade.

En kuriös detalj kan observeras på dessa sena präglingar. Vissa har en cirka 1 cm lång snedreflad rand inpunsad som motiv, se bild 5. Detta verktyg var med största säkerhet avsett för letterverket, i vilket myntämnen fick randskydd i form snedeller rutrefling. Genom att studera refflingen på polletterna kan man få en uppfattning om när de kan vara tillverkade. Avestapolletterna har för övrigt alltid slät rand.

Inskrifternas språkliga stil

Endast de först tillverkade kolpolletterna, enligt Stiernstedt, har bilder innehållande ord. De i detta sammanhang aktuella instämplade polletterna är Sti nr 8-24, se grupp II nedan. Dessa sägs vara tillkomna år 1765. Trots de inte särskilt omfattande inskrifterna lägger man märke till en speciell detalj. I STIG KOL stavas på modernt sätt. Den traditionella stavningen vid tiden var undantagslöst I STIGH KOHL, det vill säga med ett par extra H. Denna äldre stavning uppvisar bland annat Gyllenfors (präglade år 1805), Nissafors (1805), Nisshytte (1805), Stora Kopparberg Sti nr 24 och 25 (början av 1800-talet). Enligt doc Lillemor Santesson, institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet, härstammar stavningssättet från tyskan. H avspeglar ett annorlunda uttal av t.ex. G i STIGH. H i mitten av ord slopades först. Från ungefär 1720-talet förekommer praktiskt taget inga extra H i tryckta böcker. Dock lever stavningen kvar bland majoriteten av folket under lång tid. I praktiken är det bara boktryckare och personer med högre utbildning som börjar använda sig av det nya sättet att stava. Först efter år 1801, i samband med skalden C G af Leopolds verk *Afhandling om Svenska Stafsättet*, befästs bland annat den nya stavningen, vilken också i högre utsträckning accepterades av allmänheten. Många polletter behåller det äldre stavningssättet till början av 1800-talet. Traditionen var säkert viktig. Det gällde att allmänheten kände igen stavningen för att de skulle acceptera polletterna, särskilt på landsbygden. Frågan är om ens personalen vid bruket eller myntver-

Prenumerera på
årsset och jubileumsmynt
från Norge, Danmark och Finland
genom oss.

Även utgåvor från hela världen.
Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

ket, långt från Stockholm, överhuvudtaget kände till det nya skrivsättet. Dessutom var statsmaktens insyn i pollettillverkningen av förut nämnda skäl obefintlig. Inga skriftliga "myntordningar" gavs för tillverkningen. Polletterna var en lokal angelägenhet skapad av lokala makt-havare med lokala traditioner. Mot bland annat denna bakgrund är det därför mycket troligt att de instämplade avestapolletterna ur grupp II är tillkomna i början av 1800-talet och inte år 1765 som Stiernstedt framhåller. Fler skäl finns för detta antagande, se nedan.

Försök till kronologisk indelning

Alla nedan beskrivna polletter är ensidiga och tillverkade i koppar. Randen är slät. Referens avser Stiernstedt 1872, sid 20 ff.

GRUPP I

Ämnen ej behandlade i skurtunna.
Utstansade med 1 öre SM:s diameter ur ten avsedd för 1 öre KM.
Polletterna ej slätvalsade efter instämplingen.
Tillverkade omkring år 1777.

Nr	Beskrivning	Typ	Referens
1	I./SÄGSTOCK	A	Sti 35
2	I./SÄGSTOCK	/2 A	Sti 36
3	I./GIL:STOCK	A	Sti 37

Användning

Polletterna ur denna grupp användes vid Avesta såg. Där lämnade virkesägaren var tredje stock som betalning för utförd sågning. Av portvakten fick han en pollett, kallade "sågstock", för var stock han förde in på området. Dessa polletter lämnades sedan till sågaren. I utbyte erhöll han en ny pollett, benämnda "gilstock" för var tredje avlämnad. De sistnämnda polletterna avsåg "gillad" betalning för sågning. Dessa lämnades sedan på kon-

3. Polletter ur **grupp I**, nr 1-3, sannolikt tillverkade omkring år 1777. Diametern ca 31 mm, dvs samma som 1 öre SM, medan tenen som man använt förmodligen var avsedd för 1 öre KM. KMK.

toret som bevis på att virkesägaren betalt för den utförda sågningen.

Tillverkningsteknik

Pollettämnena är tillverkade enligt tidigare redogörelser, se *Pollettämnenas tillverkning*, ovan. De har dock inte genomgått behandling i skurtunna. De opräglade partierna uppvisar en slätvalsad struktur. Kopparmynt från tiden brukar ofta vara partiellt svagpräglade. Dessa ytor på kopparmynten har en bottenstruktur med repor och små hack, vilken är orsakad av nämnda behandling. Pollettämnena är alltså utstansade ur koppartenarna och därefter instämplade. Randen är rak och vinkelrät mot pollettens sidor, till skillnad från polletterna ur grupp II nedan.

Vikt och diameter

Antal undersökta exemplar är 9 st, se *diagram 1* nedan. Medelvikten är 8,15 g och diametern är ungefär 31 mm. Alla är i det närmaste cirkelrunda. Ämnena är förmodligen utstansade med 1 öre SM:s diameter ur ten avsedd för 1 öre KM 1772-78. Motsvarande "fiktiva" mynts vikt kan beräknas till 7,70 g, det vill säga polletterna väger drygt 7 % mer. Den något större diametern jämfört med 1 öre SM beror på att de senare passerat letterverket. Detta förorsakade antagligen en viss minskning av diametern.

Punsar etc

Det har ej lyckats att påvisa punsidentitet med mynten från tiden. Dock är bok-

stavstyperna i stilen mycket lika de som förekommer på 1 öre SM och KM från åren 1778 resp 1772 och -78. Gravörens namn är antingen Johan Gabriel Wikman eller Karl Norman. Dessa var verksamma vid Avesta mellan åren 1772-1777 respektive 1777-1790.

Datering / kommentarer

Enligt Stiemstedt 1872 tillverkades dessa tre polletter år 1777 till ett antal av 360 st av 9 mark koppar. Han anger dock ingen källa till uppgifterna. En mark motsvarar 340 g, vilket innebär att polletternas vikt blev $9 \times 340 / 360 = 8,5$ g. Medelvikten av de undersökta exemplaren är 8,15 g. Ingenting talar emot att dessa polletter verkligen tillverkades omkring år 1777. Vikter och diametrar styrker denna tes.

	Antal	Medelvikt	"Myntvikt"	Övervikt	Ten för	Diameter för
Typ A	9 st	8,37 g	7,80 g	7,3 %	1 öre KM	1 öre SM
	Antal	Diam x-led	y-led	Myntdiameter		
Typ A	6 st	31,15 mm	31,15 mm	ca 30,5 mm (= 1 öre SM)		

Ämnen av 1 öre SM:s diameter

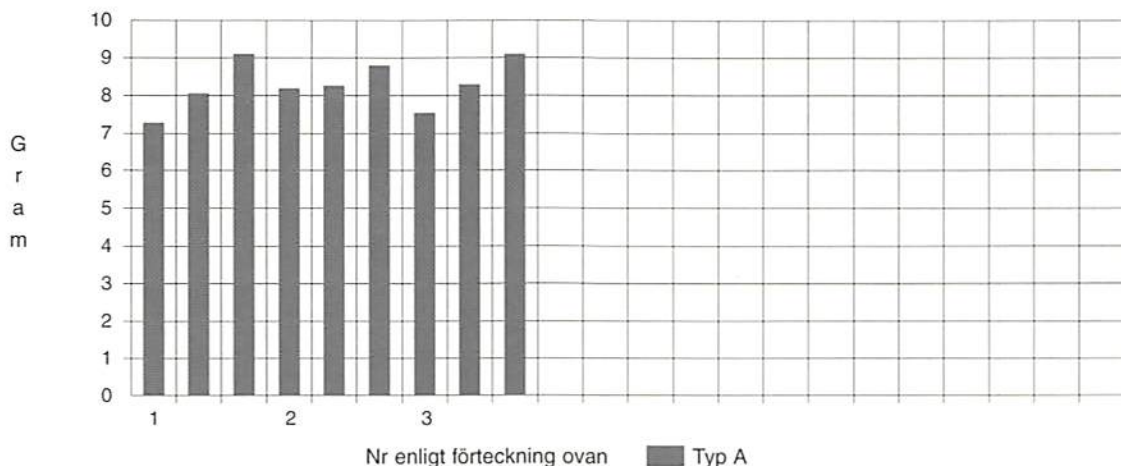

Diagram 1. Polletter ur grupp I. Med 1 öre SM:s diameter ur ten avsedd för 1 öre KM.

GRUPP II

Generellt: Ämnen ej behandlade i skurtunna.
Polletterna är slätvalsade efter instämplingen.
Tillverkade omkring år 1805.

Nr	Beskrivning	Typ	Referens
Ämnen utstansade med 1 skill diameter ur ten avsedd för $1/2$ skill (typ A).			
4	1 / STIG KOL• / G:M: / N ^o 1.	A	Sti 8
5	1 / STIG KOL• / G:M: / N ^o 2.	A	Sti 10
6	1 / STIG KOL• / W:V:	A	Sti 12
7	1 / STIG KOL• / SM: / N ^o 1.	A	Sti 14
8	1 / STIG KOL• / SM: / N ^o 2.	A	Sti 16
9	1 / STIG KOL• / SM: / N ^o 3.	A	Sti 18

Ämnen utstansade med 1 skill diameter ur ten avsedd för $1/4$ skill (typ B).

10	1 / STIG KOL• / V	B	Sti 22
11	1 / STIG KOL•	B	Sti 23

Ämnen utstansade med $1/2$ skill diameter ur ten avsedd för $1/4$ skill (typ C).

12	1 / STIG KOL• / G:M: / N ^o 1.	C	(Sti 8), avvikande diameter
13	$1/4$ / STIG KOL• / G:M: / N ^o 1.	C	Sti 9
14	$1/4$ / STIG KOL• / G:M: / N ^o 2.	C	Sti 11
15	$1/4$ / STIG KOL• / W:V:	C	Sti 13
16	1 / STIG KOL• / S:M: / N ^o 1.	C	(Sti 14), avvikande diameter
17	$1/4$ / STIG KOL• / SM: / N ^o 1.	C	Sti 15
18	$1/4$ / STIG KOL• / SM: / N ^o 2.	C	Sti 17
19	$1/4$ / STIG KOL• / SM: / N ^o 3.	C	Sti 19
20	1 / STIG KOL• / SM: / N ^o 4.	C	Sti 20

Ämnen med $1/4$ skill diameter och vikt (typ D).

21	$1/4$ / STIG KOL• / W:V:	D	(Sti 13), avvikande diameter
22	$1/4$ / STIG KOL• / SM: / N ^o 4.	D	Sti 21
23	$1/4$ / STIG KOL• , (bakv 4:a i $1/4$)	D	Sti 24

	Antal	Medelvikt	"Myntvikt"	Övervikt	Ten för	Diameter för
Typ A	22 st	20,46 g	18,70 gr	9,4 %	$1/2$ skill	1 skill
Typ B	4	12,26	11,70	4,8	$1/4$ skill	1 skill
Typ C	20	9,76	8,90	9,7	$1/4$ skill	$1/2$ skill
Typ D	6	7,21	7,07	2,0	$1/4$ skill	$1/4$ skill

	Antal	Diam x-led	y-led	Myntdiameter
Typ A	18 st	34,02 mm	35,63 mm	ca 34,0 mm (= 1 skill)
Typ B	4	34,50	35,60	ca 34,0 (= 1 skill)
Typ C	20	31,10	33,08	ca 30,5 (= $1/2$ skill)
Typ D	5	25,96	27,70	ca 26,0 (= $1/4$ skill)

Användning

Ovan förtecknade polletter användes vid kolleveranser till Avesta koppar- och järnverk. Förkortningarna avser de olika avdelningarna på bruket.

GM – Gårmakeriet
WV – Valsverket
SM – Kopparsmedjan
V – Mannufaktursmedjan
-- – Stångjärnsmedjan

De angivna numren relaterar till kolbod nr 1, 2 osv inom den aktuella avdelningen.

Tillverkningssteknik

Likt polletterna ur grupp I är dessa också tillverkade på samma sätt som kopparskiljemynten. De är inte heller behandlade i skurtunna. Polletterna skiljer sig dock från grupp I i det att efter instämplingen fick de passera ett slätvalsverk. Alla undersökta exemplar är nämligen ovala. 18 exemplar av typen A är uppmätta. X- och Y-diameterernas längdskilnad är 1,6 mm. Alla är ovala på höjden, dvs Y-axeln är den längsta. Till skillnad från grupp I har alla exemplaren konvex rand.

Vikt och diameter

Antal undersökta exemplar av typerna A - D framgår av tabell 2 och 3 nedan.

Punsar etc

Till samtliga polletter ur gruppen II har använts en mycket speciell "K"-puns i ordet "KOL". Bokstavens tvärstaplar har böjd form. Denna bokstav är med största säkerhet punsidentisk med "K" i $1/2$ skilling 1804. Alla av författaren undersökta $1/2$ -skillingar från nämnda år uppvisar detta udda graverade "K". Märkligt är att punsen veterligen ej har använts till någon av de andra årens $1/2$ skillingar. Det har inte heller lyckats att hitta den på något annat mynt, varken före eller efter den aktuella tidsperioden med ett enda undantag, 5 kopekerna präglade i Avesta 1788. Möjligt är dessa mynts "K" också punsidentiska med polletternas. Stilen med böjda tvärstaplar är i övrigt främmande för tidsperioden.

Polletternas valör är direkt instämplad med puns i varje ämne. Punsarna återfinns på Gustav IV Adolfs kopparmynt. Observera att nr 23 har spegelvänd 4:a vilket bevisar att punsen varit rättvänd och avsedd för $1/4$ skillings stamptillverkning. Till övriga polletter med valören $1/4$ har man tillverkat en ny för ändamålet lämpligare spegelvänd puns, jämför bild 4.

Språklig stil

Samtliga polletter ur denna grupp har modern stavning avseende "STIG KOL". Ovan, under rubriken "Inskrifternas språkliga stil", har översiktligt redogjorts för stavningens utveckling vad gäller bruket av "H" i och i slutet av ord under 1700- och början av 1800-talet.

Typ A, nr 4 och 7

Typ B, nr 10 och 11

Typ C, nr 15 och 16

Typ D, nr 21 och 23

4. Polletter ur **grupp II**, typer A - D. Tillverkade omkring år 1805 genom "trixande" med Gustav IV Adolfs 1, 1/2 och 1/4 skillingars diametrar och tentjocklekar. Lägg märke till den ovala formen. Sven Svenssons stiftelse.

Datering / kommentarer

Enligt Stiernstedt 1872 skall dessa polletter vara tillkomna år 1765. Detta antagande är (?) emellertid tveksamt. Det finns flera fakta och indicier som talar för att tillverkningen i själva verket skedde ca fyrtio år senare eller omkring år 1805, bl.a.:

På grund av pundsidentiskt K i KOL kan man anta att samtliga polletter ur grupp II är tillkomna vid ungefär samma tidpunkt. Utifrån vad tidigare anförts bör därför tillverkningen ägt rum tidigast år 1788 (5 kopek präglad i Avesta). Punsen fanns uppenbarligen kvar år 1804 när 1/2-skillingen med samma årtal präglades. Polletternas tillverkning kan därför även ha skett efter nämnda år.

Först år 1769 fick den kände bergsvetenskapsmannen Sven Rinman i uppdrag att konstruera det första valsverket för kopparplåt i Avesta. Efter många misslyckade försök med valsar och valsning stod äntligen valsverket klart hösten år 1780. Den dominerande artikeln vid valsverket var skeppsbleck. Dock varade högkonjunkturen endast till 1783. Därefter klagas på arbetsbrist och valsverket var i praktiken obehövt. Efter den stora eldsvådan år 1803 uppfördes ånyo ett nytt valsverk¹⁶. Det är högst troligt att de aktuella polletterna, nr 6, 15 och 21 ovan, tillverkades för och användes vid det nyuppförda verket. Vilket därmed också bör gälla de andra polletterna ur Grupp II.

Mynt med 1/4 skill diameter och vikt existerade veterligen ej tidigare än år 1802, jämför nr 21-23 ovan.

Om någon uppgift överhuvud taget existerar, beträffande dessa polletters upplagor, har det inte lyckats att återfinna dessa i Avesta bruks kassaverifikationer. Stiernstedt 1872 nämner inte heller något om polletternas upplagor.

GRUPP III

Generellt: Utstansade med 1/2 skillings diameter, med varierande vikt. Tillverkade omkring år 1823.

Nr	Beskrivning	Typ	Referens
<i>Med bokstaven "K", (typ A)</i>			
24	K	A	Sti 54
25	K / refflad rand	A	Sti 55
26	kunglig krona ^{17, 18} / K	A	Sti 52
27	kunglig krona ¹⁷ / K / refflad rand	A	Sti 53
<i>Med bokstaven "B", (typ B)</i>			
28	refflad rand / B	B	Sti 56
29	kunglig krona ¹⁸ / B	B	Sti 57
30	refflad rand / B, koppartecken	B	Sti 51

Med sveakronor och / eller värdebeteckning (typ C)

31	sveakronor (plac 2 + 1)	C	Sti 60
32	sveakronor (felaktigt plac 1 + 2)	C	Sti 60, variant
33	18 / sveakronor	C	Sti 59
34	sveakronor runt koppartecken / ¹⁸	C	NM IV:2
35	kunglig krona ¹⁷ / 12 T	C	Sti 27
36	kunglig krona ¹⁷ / sveakronor runt 12T	C	Sti 25

¹⁷ Kunglig krona variant a, se nedan under "Punsar etc".

¹⁸ Kunglig krona variant b, se nedan under "Punsar etc".

Övriga, (typ D)

37	V	D	Sti 38
38	Pilspets	D	Sti 41
39	C ¹⁹	D	Sti 39
40	C, I8, C (spegelvänt)	D	Sti 40

¹⁹ Förekommer överpräglad på passagepollett, Sti nr 50, i S Svenssons samling (SS 12875).

Användning

Enligt Stiernstedt 1872 hade polletterna följande användning:

Typ A och B användes som passagepolletter vid älvbrons (= Dalälvens) överfart.

Ämnena med 1 skillings diameter

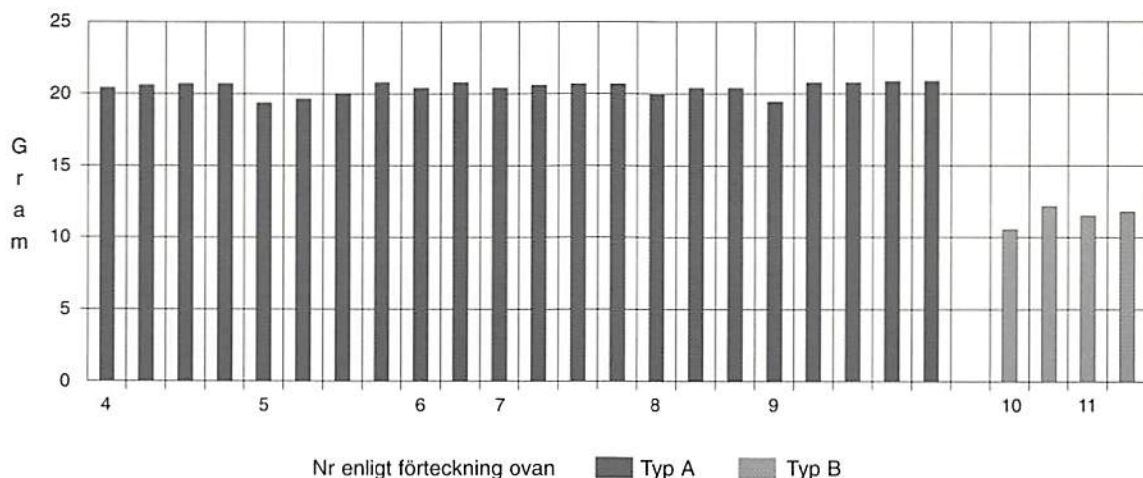

Diagram 2. Pollettämnen med 1 skillings diameter ur tenar avsedda för $1/2$ - resp $1/4$ skillingar.

Ämnena av $1/2$ - resp $1/4$ skill diameter

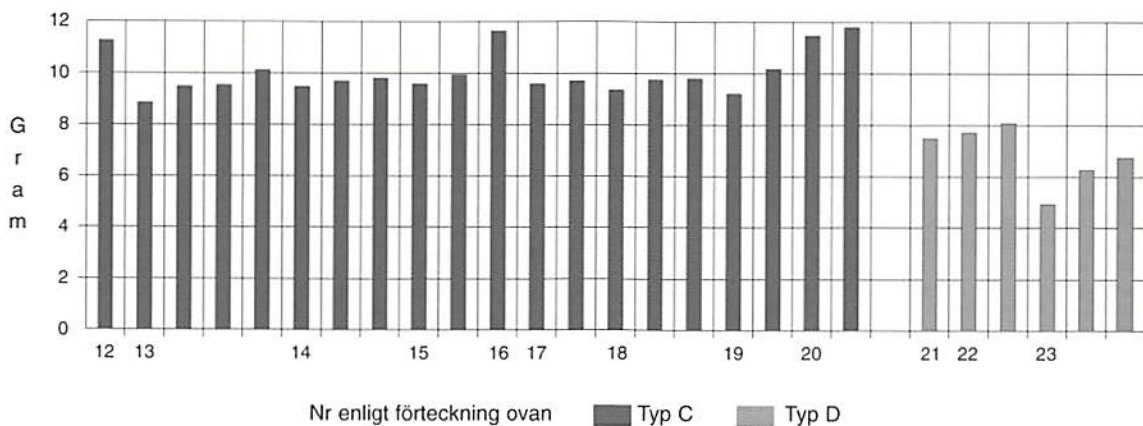

Diagram 3. Pollettämnen med $1/2$ - och $1/4$ skillings diameter ur ten avsedda för $1/2$ - resp $1/4$ skillingar.

Stiernstedt anger inte vad K respektive B betyder. Han anför dock att Sti nr 51-53 användes av de som forslade koppar från Falun medan nr 54 och 55 brukades av kolkörare. Nr 56 och 57 skall, enligt Stiernstedt, under viss tid ha använts av dem som hade körslor till Avesta kvarn. En spekulation är att bokstaven K betyder kronans leverans medan B innebär bergslagens. De övriga instämplingarna skulle kunna vara utförda vid senare tillfällen, i syfte att förnya tidsbegränsade tillstånd, av säkerhetsskäl eller utökad giltighet/användning.

Typ C användes som kolleveranspolletter. Enligt Stiernstedt gällde även Sti nr 59 och 60 vid bruksportens genomfart. Vad kopparstecknet på pollett nr 34 har för betydelse har inte gått att utröna.

Typ D. Pollett nr 37 avsåg vedleverans, nr 38 gällde för transport av kratskoppar medan nr 39-40 brukades vid kalkleveranser.

Tillverkningsteknik

Ämnena till polletterna ur grupp III är tillverkade på samma sätt som de tidigare beskrivna. Det faktum att många av de kvalitetsmässigt bättre polletterna har råkanter och bevarad yta av svart/röd kopparoxid visar att de inte har behandlats i skurtunna. En annan detalj att lägga märke till är att så gott som alla är kantexemplar. Detta är en karaktäristisk tillverkningsdefekt framför allt på Karl XIV Johans kopparskiljemynt från 1820-talet.

Vikt och diameter

Samtliga polletter ur grupp III har 31 mm diameter. De är förmodligen utstansade i verktyget avsett för $1/2$ -skillingar. Den något större diametern, jämfört med $1/2$ skillingarna, beror sannolikt på att polletterna inte har något randskydd.

Vikterna varierar starkt, jämför diagram 4. Om man antar att tillverkningen skedde år 1823, se nedan, fanns förmodligen inga fullgoda mynttenar att tillgå eftersom myntningen låg nere detta år. Tidigare makulerade tenar, antingen för tunna eller för tjocka, kan då ha använts. En annan hypotes är att man kanske ändå använt fullgoda tenar men av flera olika tjocklekar, dvs avsedda för flera olika mynt.

27

29

30

33

36

37

38

40

5. Polletter ur **grupp III**. Sannolikt tillverkade under Karl XIV Johans regering år 1823 - 25. Samtliga med 31 mm (= 1/2 skillings) diameter. Varierande vikter. Nr 27 och 29 har kunglig krona variant a resp b. Nr 37 från Sven Svenssons stiftelse. Övriga KMK.

Punsar etc

För det första måste man konstatera att alla polletterna bör vara tillverkade vid ungefär samma tidpunkt, låt vara att t.ex. polletterna av typ A och B kan vara kompletterade med kunglig krona etc efter polletternas ursprungliga utgivning. Samtliga K, B, sveakronor etc är punsidentiska.

Till den *kungliga kronan* har man dock använt två olika. Den ena, *variant a*, är mycket lik de som förekommer på Gustav IV Adolfs 1/2-skillingar och är antagligen graverad av Karl Erik Norman. Någon punsidentisk krona har dock ej hittats men punsen till denna kronan på polletterna har troligen sitt ursprung tidigt under 1800-talet. Den andra kungliga kronan, *variant b*, har förmodligen använts på antingen Karl XIII:s 1/4-skilling eller på någon av Karl XIV Johans 1/2-skillingar. Gravören är säkerligen Karl Gustav Norman, vilken var verksam i Avesta mellan åren 1808 och 1823.

Sveakronorna är däremot absolut punsidentiska med de som förekommer på Karl XIV Johans 1 skillingar från åren 1821-22, jämför Hamrin nr 102 och not 4. Dessa är för övrigt också företrädda på polletterna ur grupp IV typ A, se nedan. Karl XIII:s 1/4 skilling har förvillande lika sveakronor. Gravören för dessa kronor typer är sannolikt Karl Gustav Norman.

Den "*reflade randen*" på nr 25, 27, 28 och 30 är i grovlek och vinkel mycket lik *randskyddet* på spelpenningen "Dristigt och Slugt", Holst nr 167, och (1/2 skilling) D:9 IULI 1794, SM 52 b Gustav IV Adolf, präglad på nytt ämne. Polletternas "*reflade rand*" och spelpenningens samt myntets randskydd är orienterat uppåt till

vänster. På alla övriga kopparmynt med snedreflad rand är riktningen den motsatta. Möjligen har man alltså använt sig av letringsverket på icke avsett vis vid tillverkningen av dessa polletter.

Pilspetsen på pollet nr 37 är givetvis mycket svår att hitta punsidentisk på kopparmynt. Man kan dock lägga märke till att pilen har starkt utsvängda hullingar. Vid jämförelser med kopparmynt från Adolf Fredriks regering och framåt visar det sig att samtliga pilar i dalavapnet har betydligt mindre utsvängda hullingar. Pilen ger ett "spetsigare" intryck. Från 1822 års utgåvor av 1- och 1/2-skillingar förekommer pilar med de utsvängda hullingarna. Dessa är i stil och storlek mycket lika polletternas.

Bokstaven C, på kalkpolletterna nr 39 och 40, har utåtvinklade avslutningar och härstammar förmodligen från monogram-punsen till någon av Karl XIV Johans 1/4-skillingar. Karl XIII:s 1/2-skilling överensstämmer i storlek men är annorlunda i stilen. Detta "C" har inåtvinklade avslutningar.

Datering / kommentarer

Stiernstedt 1872 anger följande dateringar:

Typ A Användes mellan åren 1819 och 1856.

Typ B Tillverkades omkring år 1795.

Typ C Nr 31-33 gällde till år 1821 medan nr 34 - 36 "slogos och började begagnas 1836".

Typ D Användes mellan omkring år 1780 och 1837. Nr 38 brukades dock bara till år 1820.

På grund av ovan anförda fakta och indicier bör samtliga polletter ur grupp III vara tillverkade ungefär 1823-25. Norberg skriver bl.a.: "Den 6 juni år 1823 beviljade Kungl Majt smidesanläggningen, och med stöd av den kungl. förordningen av den 15 juni 1803 om stångjärnsmidet och järmanufakturerna i riket meddelade bergskollegiet den 6 juni 1823 Bergslaget öppet privilegium att vid Avesta tvenne stångjärnshamar och trenne härdar driva 1.350 skeppunds smide..." Järnverket skulle vara färdigbyggt före år 1825.

Stiernstedt anger, utan att uppge källor, den använda mängden koppar som åtgick vid tillverkningen av vissa polletter. Medelvikten av polletterna ur grupp III kan beräknas till 10,20 gram. Bortsett från eventuellt spill, jämför ovan, blir upplagorna högst som visas i rutan nedan.

Nr 24-25	8 1/2 mark koppar	=	2,89 kg	upplaga ca	280 st tills
Nr 26-27	7 mark	=	2,38 kg	ca	230 st tills
Nr 35	12 mark	=	4,08 kg	ca	400
Nr 36	31 mark	=	10,54 kg	ca	1.030
Nr 37	6 mark	=	2,04 kg	ca	200
Nr 38	3 mark	=	1,02 kg	ca	100
Nr 39	7 1/4 mark	=	2,46 kg	ca	240

Ämnena av 1/2 skillings diameter

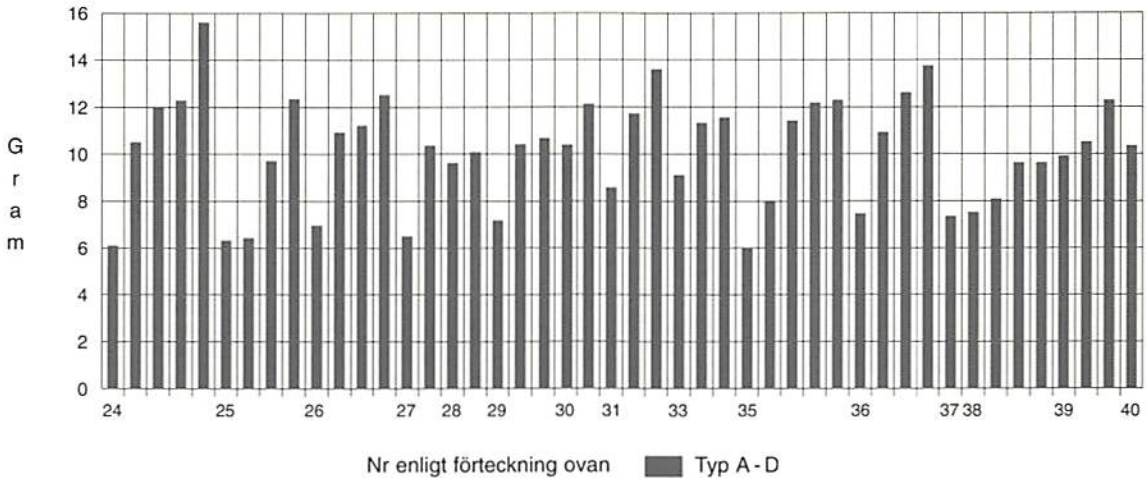

Diagram 4. Pollettämnena med 1/2 skillings diameter ur tenar med varierande tjocklek.

GRUPP IV

Generellt : Ämnena avsedda för reguljära kopparskiljemynt.
Ej behandlade i skurtunna.
Tillverkade omkring år 1825 respektive 1831.

Nr Beskrivning Typ Referens

Ämnena avsedda för 1/12 skilling 1825 (typ A).

- 41 två små öppna kronor A Sti (29, not)
42 liten öppen krona / I T A Sti 28
43 I T, över o under liten öppen krona A Sti 26
44 1/4 mellan två små öppna kronor A Sti 29

Ämnena avsedda för 1/6 skilling 1830-31 (typ B).

- 45 koppartecken B Sti 62
46 koppartecken omg. av sveakronorna B Sti 61

Användning

Polletterna ur grupp IV användes som kolpolletter. Nr 45 och 46 gällde dessutom för passage av bruksporten.

Tillverkningssteknik

Ämnena till polletterna ur grupp IV är tillverkade på samma sätt som de tidigare beskrivna. Det faktum att många av de kvalitetsmässigt bättre polletterna har räkanten visar att de inte har behandlats i skurtunna. En annan detalj att lägga märke till är att så gott som alla är kant-exemplar. Detta är en karaktäristisk tillverkningsdefekt framför allt på Karl XIV Johans kopparskiljemynt från 1820-talet.

Vikt och diameter

Samtliga polletter ur grupp IV har 20 mm diameter. Ämnena är förmodligen ursprungligen avsedda mynttillverkning.

Typ A, nr 42 - 44

Typ B, nr 46

6. Polletter ur grupp IV, typer A och B. Tillverkade omkring år 1823-25 resp efter 1832. De är instämplade på ordinarie myntämnena avsedda för 1/12 skilling 1825 samt 1/6 skilling 1830-31. KMK.

	Antal	Medelvikt	"Myntvikt"	Övertikt	Ten och diameter för
Typ A	6 st	2,61 gr	2,40 gr	8,8 %	1/12 skill
Typ B	4	3,19	2,80	13,9	1/6 skill

På grund av alltför få undersökta exemplar kan medelvikten, och därmed polletternas övertikt jämfört med motsvarande mynts, bli något missvisande.

Punsar etc

Kronpunsen till polletterna av typ A är använd på Karl XIV Johans 1 skillingar 1821-22, jämför Hamrin nr 102 och not 4. Dessa är för övrigt också företrädda på polletterna ur grupp III typ C. Gravörens namn är Karl Gustav Norman.

Kronpunsen till polletterna av typ B användes vid tillverkningen av stamparna för Karl XIV Johans 1/12 och 1/6 skillingar 1825 respektive 1830-31. Efter Karl Gustav Normans död, år 1823, anställdes inte någon ny gravör. Sannolikt är denna puns tillverkad av stockholmsgravören Mauritz Frumerie.

Datering / kommentarer

Typ A började, enligt Stiernstedt, att användas år 1820 (nr 41-43) respektive 1836. En viss justering av tillkomståren bör kanske göras. Polletterna typ A är förmodligen tillverkade år 1823-25 samtidigt med polletterna ur grupp III.

Typ B har om man får tro Stiernstedt 1872 "allt från 1777 och till närvarande tid begagnats". Detta antagande (?) måste emellertid starkt ifrågasättas. Polletterna är intill förvisning tillverkade tidigast år 1825 men troligen först efter 1832, då myntningen i Avesta upphörde. Efter detta år fanns naturligtvis ingen naturlig användning för myntpunsar varför dessa små mästarprov, något värslöst, kunde användas som "stampar" vid pollettillverkningen!

Noter

- ¹ I samband med omorganisation flyttade kopparmyntningen till Stockholm 1833, myntverket i Avesta lades ned och Stora Kopparbergs Bergslags befriades från myntningsskyldigheten (Norberg, s 199). År 1831 är den sista dateringen på mynt präglade i Avesta. Då präglades 1/6 skillingar av drygt 232 skeppund koppar. Även 1832 präglades i Avesta ett mindre antal 1/6 skillingar daterade 1831 av ca 20 skeppund koppar (Linder Welin 1965, s 50).
- ² Ahrenberg / Ekman, s 20-21. Norberg s 234.
- ³ Norberg s 316-317. Linder Welin 1965 s 59. Jansson s 249 (stig) och 271 (tonna).
- ⁴ Norberg s 323.
- ⁵ Linder Welin 1965 s 54.
- ⁶ Wallén s 193 ff.
- ⁷ Swab s 57 ff.
- ⁸ Swab s 76.
- ⁹ Swab s 79 ff.
- ¹⁰ Stiernstedt 1864 s 429 ff. En svår vådeld förstörde en stor del av Avesta myntverk den 15 september 1803.
- ¹¹ Norberg s 268, och not 329. Per Steenmarck (1774-1846) var myntskrivare vid Avesta myntverk 1803-06.
- ¹² Norberg s 235.
- ¹³ Linder Welin 1937 s 18, 1965 s 90 ff.
- ¹⁴ Linder Welin 1937 s 18.
- ¹⁵ Craig s 409.
- ¹⁶ Norberg s 206, kap 7. Valsning.
- ¹⁷ Se förteckning grupp III under typ C.
- ¹⁸ D:o
- ¹⁹ Se förteckning grupp III under typ D

Källor och litteratur

- Ahlström B, Almer Y, Hemmingsson B. *Sveriges mynt 1521-1977* (SM). Stockholm 1976.
- Ahrenberg H E, Ekman J E. *Stämpelbok för Jernverken i Sverige, år 1877*. Göteborg 1878.
- Avesta kopparbruks kassaverifikationer. Nordstjernan AB:s centralarkiv i Engelsberg.
- Craig W D. *Coins of the world, 1750-1850*. Third ed, Wisconsin 1976.
- Ehnbom I. *Svenska polletter genom tiderna*. Malmö 1975.
- Hamrin C, Hyllengren J L. *Svensk myntförteckning* (SMF), del 1. Stockholm 1988.
- Holst G. *Spelpenningar avsedda för kortspel*. NLS i Göteborg. Göteborg 1977.
- Jansson S O. *Måttordboken*. Andra reviderade upplagan, Stockholm 1995.
- Linder (Welin) U S. *Falukoppar i utländska mynt*. NNA 1937.
- Linder Welin U S. *Svensk koppar och kopparmyntning*. En handledning vid studiet av myntsamlingen i Bergslagens museum. Göteborg 1965.
- Norberg P. *Avesta under kopparbrukets tid*, del 1 och 2. Stockholm 1956.
- (Rålamb G). *Förteckning över Gustaf Rålamb's pollettsamling*, vilken inköptes av Rikssvenska ständers bank år 1756. Original i ATA.
- Sahlin C. *Beskrifning och förteckning öfver Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolags myntkabinett*. Falun 1895.
- Skårman K. *Polletter*. GNF:s småskrifter nr 4, december 1972.
- Stiernstedt A W. *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar*. Stockholm 1864.

Stiernstedt A W. *Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter*, del I och II. Stockholm 1871 och 1872.

Stiernstedt A W. *Tillägg till beskrifning öfver Svenska Polletter*. Numismatiska meddelanden (NM) IV. Stockholm 1877.

Strokirk W Th. *Fortsättning af tillägget till friherre Aug. Wilh. Stiernstedts år 1872 utgifna beskrifning öfver Svenska Polletter*. NM XII. Stockholm 1890.

Swab A. *Anton von Swabs berättelse om Avesta kronobruk 1723*. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 19. Stockholm 1983.

Wallén L. *När köpmän i Småland gav ut egna sedlar*. Publ. i Kronobergsboken 1987, från myntkabinettet i Växjö. Växjö 1987.

Auktions- och lagerkataloger från svenska mynthandlare.

Offentliga samlingar eller motsvarande

Avesta myntmuseum.
Kungliga myntkabinettet, Stockholm.
Riksbankens samling, Stockholm (saknar instämplade avestapolletter).
Stora Kopparbergs Bergslags AB, Falun.
S Svenssons pollettsamling, Stockholm.
Wexjö gymnasii myntkabinett.

Avesta myntmuseums och Stora Kopparbergs Bergslags AB:s polletter endast genomgånga vad avser förekomst.

Till sist vill jag rikta ett stort tack till bland annat R Kjellgren och I Wiséhn, KMK, samt A Norberg, Nordstjernan AB, och B Rådström, SNF, m.fl. Utan deras vänliga hjälpsamhet hade denna artikel ej kommit till stånd. □

Mynten som fångslade Rikard Lejonhjärta – och skatten som blev hans död

Rikard I av England (1157-1199), även kallad Lejonhjärta, deltog i tredje korståget och utförde där en mängd tappra bedrifter. Detta kom honom att framstå som idealet för många riddare.

Rikard I lämnade det Heliga landet sent på hösten 1192. Hans flotta drabbades av en storm. Kungens eget skepp, *Franche-Nef*, kom bort från de övriga fartygen. Skeppet klarade stormen, men var skadat. Helst hade de fortsatt mot Gibraltarsundet, men vindarna och skadorna på skeppet gjorde detta omöjligt. På grund av fiendskap med många inom den franska adeln vågade inte Rikard I ta sig

landvägen genom Frankrike. Efter många äventyr på havet lyckades Rikard nå kusten någonstans mellan Venedig och Aquileja. Han befann sig därmed på den tyske kejsarens mark. I England visste ingen något om kungens öde. Det skulle dröja tre månader innan man i januari 1193 fick rapporter om att Rikard klarat sig.

Den snabbaste vägen hem för Rikard I och hans följeslagare hade varit att ta sig till Verona och därefter över Brennerpasset mot Tyrolen och vidare till floden Rhen. Men den tyske kejsaren Henrik IV och Rikard I var fiender. En säkrare väg, trodde

Rikard Lejonhjärta som han framställs i en handskrift från 1300-talet.
Reprofoto: Jan Eve Olsson.

Rikard, var den som gick mot Böhmen. Först måste han emellertid ta sig genom de områden som styrdes av Leopold av Österrike. För att undvika denne måste Rikard resa förklädd som köpman. Tillsammans med sin uppvaktning, som skulle vara utklädda som pilgrimer på hemväg från Jerusalem, började kungen resan genom fientligt land. Det dröjde dock inte länge förrän misstanke väcktes hos lokalbefolkningen mot resenärerna. Köpmannen och pilgrimerna strödde nämligen pengar omkring sig. Främst var det guldmynt som de betalade med. Nu var det så att guldmynt knappast alls cirkulerade i Europa under den här tiden. Rikard och hans följeslagare hade islamiska gulddinarer eller korsfaramynt som liknade dessa – bysantinska solidi är väl också tänkbara. Alla som mötte handelsmannen och pilgrimerna begrep att något var fel.

En decemberrätt 1193 föll Rikard i Leopolds händer. Den engelske kungen befann sig då utanför Wien. Han satt och grillade kött över en öppen eld när österrikarna omringade nattlägret. Rikard låtsades vara en vanlig tjänare men den dyrbara ringen på fingret avslöjade honom. Rikard I fördes till klippborgen Dürnstein. För pengar och län lämnade Leopold snart Rikard i händerna på kejsar Henrik IV. Denne höll Rikard över ett år i fångenskap, först i Mainz, sedan i Worms och till sist på slottet Trifels i Pfalz.

Den 4 februari 1194 återvann Rikard I friheten mot en lösensumma av 150.000 mark och landområden. Den stora summan motsvarade nästan 34 ton silver! Det var två eller tre gånger mer än den skatteinkomst som Rikard kunde få i England på ett år. Den tyske kejsaren Henrik IV kunde med sin del av lösensumman förverkliga sin önskan att erövrå Sicilien. Leopold av Österrike hade mindre tur. På grund av att han hade tillfångatagit en korsstågsridare blev han bannlyst av påven och tvingades återbetala sin del av lösensumman. Han vägrade dock. Men straffet kom den 26 december 1194 då han drabbades av en ridolycka. På årets sista dag avled han i sviterna av denna. Engelsmännen ansåg, att rättvisa hade skipats.

När Rikard I 1194 återvände till England var det viktigt att snabbt återta styret och att göra sig av med de adelsmän som inte varit trogna

Rikard Lejonhjärta satt fångslad i slottet Dürnstein. Nedanför slottet flyter Donau. Kopparstick från 1800-talet. Reprofoto: Jan Eve Olsson.

kungen. När detta var gjort kände han dock inte att han behövde stanna kvar i sitt kungarike. Redan på våren 1194 var det dags att fara till hertigdömet Normandie för att återerövra de förlorade normandiska områdena. Han deltog i flera slag samt ägnade sig åt politiska intriger.

En romersk gulds katt

Slutet på Rikard Lejonhjärtas livs saga kom oväntat. En enkel bonde i Limousin, nära den lilla staden Châlus, hittade en fantastisk skatt när han vårplöjde sin åker 1199. Han hade nämligen påträffat en mindre skulpturgrupp, föreställande en romersk kejsare med sin gemål, söner och dotter – allt av guld! Figuren var placerade runt ett gyllene bord, på vilket låg romerska guldmünt. Herren av Châlus hette Achard. Han hävdade omedelbart att skatten tillhörde honom. Han var emellertid vasall till greve Aymar av Limoges. Även han hävdade rätten till skatten.

Ryktet om den märkliga skatten nådde snart också Rikards öron. Greve Aymar var nämligen Rikards vasall. Rikard krävde nu att få skatten – ett krav som var rättsligt korrekt. Men eftersom skatten var mycket värdefull beslutade sig Achard av Châlus för att behålla den. Därför var Rikard tvingad att ta sig till Châlus

tillsammans med ryttare och fotsoldater.

Man började nu att belägra staden och den lilla fästning som Achard hade. Under belägringen var Rikard mycket våghalsig och red mycket nära de belägrade. Den 28 mars 1199 blev han träffad av en armborstpil. Skyttens namn var Bertrand Gourdon. Pilen träffade kungen vid ena skuldran. Rikard fortsatte emellertid belägringen under ytterligare tio dagar – men han vägrade att uppsöka läkare. När man till slut lyckades få ut pilspetsen hade han råkat ut för kallbrand och blodförgiftning.

Rikard I avled på kvällen den 6 april 1199. Han begravdes i klosterkyrkan Fontevrault. Rikard hade dock lyckats med att erövra staden Châlus och därmed skatten. Men skatten innebar också kungens död.

Ian Wiséhn

Litteratur

Gillingham, J., *The Life and Times of Richard I*. London 1973.

Harvey, J., *The Plantagenets*. London 1948.

Dåren drömmer
om pengar,
den kloke om själsfrid.
Turkiet

I ett hus i medeltidens Söderköping

Av Monica Golabiewski Lannby

Under medeltiden var Söderköping en gles bebyggd hamnstad och marknadsplats. Dess storhetstid inföll mellan 1200-talets slut och 1400-talets början. Staden blev visserligen aldrig ett administrativt centrum, men många viktiga politiska och kyrkliga möten förlades där. Enligt skriftliga källor ägdes platsen vid 1200-talets mitt av drottning Katarina, som var änka efter kung Erik Eriksson läse och halte (1222-29, 1234-50).

I Söderköping byggdes under 1200-talets andra hälft tre kyrkor: landsförsamlingskyrkan S:t Drotten (Drothem), belägen på stadens höjder, stadsförsamlingens kyrkor S:t Lars (Laurentius), belägen lite längre ner, och S:t Ilian, vars plats man ännu inte funnit. (I de båda förstnämnda kyrkorna har ett flertal mynt hittats, som sorgligt nog stals från Söderköpings museum år 1996 och ännu ej har återfunnits.) I S:t Lars kyrka krönte Magnus ladulås sin drottning Helvig år 1281.

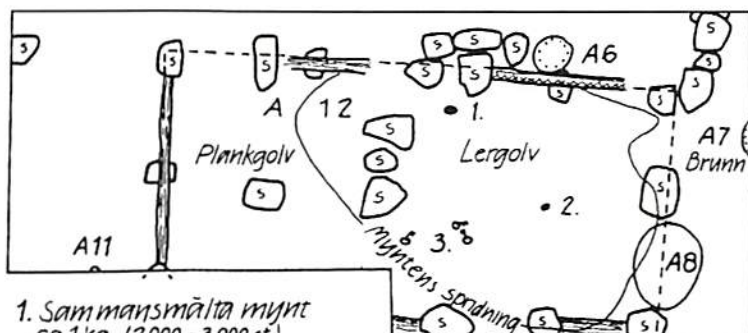
Ett mynthus, *moneta*, har funnits på platsen enligt Magnus ladulås testamente av år 1285. Man har också i Vintervadsgatan vid arkeologiska undersökningar hittat blyrester efter prägling av strålringsbrakteater med bokstaven S från 1300-talets mitt. Det finns emellertid inga uppgifter om var detta myntverk egentligen låg.

Staden brann år 1380.

Ett knuttimrat hus

I stadens norra utkant stod före branden ett knuttimrat trähus, som för oss historiker och numismatiker är av särskilt intresse. Det låg i det kvarter som idag heter Norrtull nr 8. Huset var ca 10 x 5 meter stort och bestod troligen av två våningar. Dess långsida var vänd mot söder. På markplan fanns två rum, varav det som låg mot öster var något större än det västra. Det större rummet hade ett golv av lera, det mindre ett av plankor. Detta hus var nerbrunnet till grunden, kanske skedde det samtidigt med den stora stadsbranden. Kvar fanns sten, trärester och portnycklarna. (Fig. 1.)

I samband med den arkeologiska undersökning som företogs åren 1977-1978 påträffades en hel del föremål. Flera av dessa bär en kyrk-

1. Sammansmälta mynt ca 1kg (2000-3000 st)
2. Guldring med blå sten
3. Portnycklar

Fig. 1. Sammanställning av bebyggelse lämningarna som framkom vid undersökningen. Skala 1:200. Ur Broberg 1996 s 19.

lig prägel. I brandlagret efter det större rummet hittades dessutom ett stort antal silvermynt. De flesta är sammansmälta till en ca ett kg tung klump. Resten av mynten låg spridda över en yta om ca 7 x 5 meter. Troligen har skatten förvarats intill väggen på övre våningen, som rasat under branden, därav spridningen. Mynten bör ha varit förvarade i en påse, ask eller dylikt av sådant material som brunnit upp och ej lämnat spår efter sig. Summan mynt är så stor att man kan räkna med att ägaren med all säkerhet tillhört samhällets högre skikt. Det kan röra sig om så många mynt som 5.000 penningar. (Fig. 2.)

Även andra föremål tillvaratogs i husresterna. Där fanns hyskor, hakar och knappar av förgylt silver, tygplomber av bly från importerade klädesbalar. Vidare en ram av förgylt silver, en skål (oblatfat) av mässing eller förgylt silver. Man hittade också keramik, en pilgrimsmussla, knivar, en sax, skärivor efter bågare och skålar i glas samt ett skrin med nyckel. En fingerring av guld med infattad safir hittades i närheten av myntskatten (fig. 3).

Mynten

Nuvarande chefen för Sigtuna museum, Sten Tesch, utförde den arkeologiska undersökningen. Mynten be-

stämdes av undertecknad 1984. Efter att nu åter ha gått igenom dem har jag reviderat bestämningslistan något. Alla mynt är konserverade, men den stora hopsmälta myntklumpen har ej gått att ta isär. Samtliga mynt är genomkorroderade och mycket sköra. De bäst bevarade mynten har fotograferats separat (fig. 4).

Endast 102 mynt har kunnat bestämmas med säkerhet. De äldsta mynten utgörs av Magnus Erikssons penningar med ett lejon och en krona, LL XXVI:1-4, från tiden ca 1319-1340. De har räknats till åtta exemplar, varav de flesta är av de degenererade typerna LL XXVI:3-4. Ett mynt med krona och bokstaven O, LL XXVI:7, finns också med. Sju

Fig. 3. Guldring med safir i s.k. kistfatting. Foto ur Broberg 1996 s 13.

exemplar är strålringsbrakteater, varav på två kan ses bokstaven S och på fem en krona. Elva mynt är penningar med krönt huvud (Malmer Kr H Ållc 1 ex, KrH Ållh 3 ex) eller bokstav (KrA Å 1 ex, KrS Å 6 ex), alla präglade under Albrekt av Mecklenburg före ca 1380. Ett sannolikt borgarkrigsmynt finns med, möjligen präglat för Erik Menved 1286-1319. (Fig. 4.)

Som slutmynt kan ses en örtug, präglad för Albrekt av Mecklenburg, LL IC:9a. På åtsidan ser vi här trekronorsskölden lagd på ett stort kors och omskriften ALBERTVS REX. På fransidan ses ett krönt S samt ett mindre P (*Suthercopie?*) och omskriften MONETA SWECIE. Tack vare branden kan denna typ dateras till före år 1380. Ytterligare ett exemplar finns med i fyndet men det är mera åtgånget av elden.

Alla övriga mynt är mycket korroderade och fragmentariska. Men man kan konstatera att ovannämnda mynt förmodligen är representativa för hela fyndet. Alla mynt är 1300-tal. Inget mynt har kunnat dateras senare än 1380, till Albrekt av Mecklenburgs regering (1364-1389). Huvuddelen är tvåsidiga penningar, troligen från Magnus Erikssons tidiga regeringstid. Få såväl strålrings- som slätringsbrakteater, men de finns. Vad som slår en mest av myntlistan är frånvaron av Magnus Erikssons penningar med lejon och tre kronor, daterade till 1340-1354. De kan naturligtvis finnas med bland de obestämbara mynten, men något borde ha kunnat urskiljas.

Med hjälp av bl.a. mynten har man kunnat datera bebyggelseämningarna till 1300-talets mitt fram till 1380. Det knuttimrade huset med guldring, tygplomber och en myntskatt har alltså inte stått särskilt länge. Hela detta område vid Norrtull 8 var ganska nybyggt när branden bröt ut.

Vad ringen beträffar brukade biskopar ibland bära ringar med en blå safir. Safiren symboliserar nämligen himlens blå färg och de himmelska dygderna sanning och kyskhet. Denna sten ansågs alltså skydda mot köttets lusta. Kyrkligt-administrativt hörde staden till Linköpings stift. Biskop i Linköping vid denna tid var den senare helgonförklarade Nicolaus Hermanni.

Sten Tesch menar att med tanke på fyndmaterialet i byggnaden kan den ha varit i kyrkans ägo. Men huset kan också ha tillhört en rik köpman, en klädeshandlare.

Fig. 2. Den vid branden samman-smälta klumpen med silverpenningar, som den ser ut efter konservering.

Foto
Gabriel
Hildebrand
1989.

Fig. 4. Tolv av de bäst bevarade mynten.
Foto Jan Eve Olsson 1997.

Litteratur

Broberg B., Hasselmo M.: Söderköping. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 5. 1978.

Broberg B.: Kvarteret Norrtull 8, 13-14 och 19. Söderköping, Östergötland. Rapportserie UV Linköping 1996:53.

Lagerqvist L.O.: Svenska mynt. Stockholm 1970.

Malmer B.: Den senmedeltida penningen. Stockholm 1980.

Brev från Sten Tesch till Kungl. Myntkabinettet 28/1 1984. KMKs fyndrum. □

Hans Järta-medaljen

Av Lars O. Lagerqvist

Hans Järta är välbekant för de flesta, hoppas man åtminstone. Men i alla fall några enkla erinringar om hans liv (11 februari 1774 – 6 april 1847) och hans många insatser. Han var född på Näs i Husby i Dalarna av adliga föräldrar – ätten hade introducerats 1627 och fadern, Dalregementets chef och generalmajor, var friherre sedan 1771. Som många andra av den kategorin var han inte särskilt förmögen. Modern var född von Plomgren, en nyadlad släkt.

Av de sex syskon som nådde vuxen ålder var Hans yngst och utan tvekan den mest begåvade. Tyvärr hade han *mycket* svårt att underordna sig auktoriteter och det blev inte bättre med åren. Han läste bla juridik i Uppsala och gjorde sedan karriär vid ämbetsverken och departementen samt Svea Hovrätt. Till skillnad från de flesta svenska byråkrater var han en utmärkt stilist. Allt syntes upplagt för en normal karriär, om vi bortser från oförmågan att "suffer the fools gently". Hierta hörde emellertid till de unga, intellektuella radikaler som var fiender till det gustavianska enväldet och tog intryck av "juntan" i Uppsala med filosofen Benjamin Höjer som främsta namn. Vid kröningsriksdagen 1800 i Norrköping framträdde de som en häftig opposition på Riddarhuset. Han och några likasinnade avsåg sig adelskapet, vilket bekräftades med ett Kungl. Brev samma år från den ursinnige Gustav IV Adolf. Hans, som nu antog namnet Järta, förlorade också sin statliga anställning och arbetade flera år vid Stockholms stads brandförsäkringskontor och som advokat. Även i fortsättningen tillhörde han oppositionen. Järta bedrev nästan hela sitt liv ett omfattande författarskap; sina tidningsartiklar skrev han anonymt.

År 1808 anfölls Sverige av Ryssland. Finland erövrades och vid årsskiftet 1808/09 hotades även Sverige. Den hederlige men byråkratische, envise och i militära frågor föga insatte (i varje fall mindre än han själv ansåg) Gustav IV Adolf sågs som ett hinder för framgång, ja som en katastrof för landets framtid, och en grupp militärer och ämbetsmän beslöt sig för att avsätta honom. För män som Järta var det klart, att Sverige också behövde en

ny författning. Den 13 mars 1809 skred man till verket, kungen fängslades och sattes på Gripsholm; senare blev han och hans familj landsförvisade. En riksdag sammankallades och kungens farbror Karl åtog sig att bli riksförståndare. Som sekreterare i konstitutionsutskottet var Järta den drivande kraften när de nya grundlagarna utarbetades. 1809 års regeringsform gällde fö till 1974. Riksdagen och hertig Karl godtog lagarna den 6 juni 1809 och riksförståndaren blev Karl XIII. Så småningom fick vi som bekant på grund av kungens barnlöshet en ny dynasti, men det är en annan historia.

Under två år var Järta nu statssekreterare för handels- och finansexpeditionerna – det kallas i dag finansminister. Men fortfarande var det svårt för honom att ha en överhet. Han och kronprins Karl Johan högaktade varandra, men samarbeta kunde de inte. Efter en tids ledighet utnämndes Järta i slutet av 1812 till landshövding i Kopparbergs län med residens i Falun. Här gick det bättre. Han blev populär och var en duglig länschef. Han skrev också med tiden en bok om länet, som innehåller många viktiga fakta. Men fortfarande hade han svårt att lida kritik och kom ihop sig med ett par av de mäktiga ämbetsverken i huvudstaden. Järta hade hela sitt liv ett utvecklat sinne för de små och fattiga i samhället. Bla hade han beviljat uppskov med skatter utan att fråga höga vederbörande i Stockholm! 1822 tog han avsked som landshövding. Sedan 1819 var han en av de aderton i Svenska Akademien och blev senare invald i Kungl Vetenskapsakademien och Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Med åren blev Järta allt konservativare utan att fördenskull sälla sig till de rojalistiska reaktionärerna. På sitt sätt var han en oppositionsman hela livet. Efter att ha fått arv från en bror hade han sin ekonomi tryggad och närmast på eget initiativ blev han 1837 tf riksarkivarie – utan lön. Han ansåg sig ha tillräckliga inkomster, nämligen. Om hans insatser på denna befattning (som han frånträdde 1844) skriver den nuvarande riksarkivarien Erik Norberg:

Som riksarkivarie gjorde Hans Järta en banbrytande insats, hans främsta gärning vid sidan av rege-

ringsformen och landshövdingeuppdraget... I nära samarbete med Bror Emil Hildebrand [riksantikvarie, tidvis vikarierande riksarkivarie] ryckte han upp Riksarkivet efter en förfallsperiod, verkade för nya lokaler, utvidgat förtecknande samt gjorde stora insatser för att öppna arkiven för forskare.

Järta var också, så länge han orkade, verksam som historiker och (anonym) debattör i tidningspressen, men numera inte på den radikalliberala sidan. Sista tiden skötte han Riksarkivet per korrespondens från Uppsala, där han avled 1847 efter att en längre tid ha varit sängbunden. I sina två äktenskap hade han fyra söner.

Efter denna minibiografi kan det vara dags att gå över till medaljen. Härom berättas något i Riksarkivets personaltidnings julnummer 1995, där den redan citerade riksarkivarien Norberg i sin julsplatt bla framför följande:

Hans Järtas medalj är nu instiftad och utdelad för första gången i historien. Vad är då detta och varför?

Att visa sin uppskattning över en god insats är naturligt. Det ger uppmuntran och kanske berättigad uppmärksamhet. I bästa fall kan det stimulera till vidare ansträngning. Det finns en Oscar Montelius-medalj för framstående insatser i arkeologin. Svenska Historikerdagarna har börjat dela ut historikerpris... Det är då inte egendomligt, att arkivverksamheten har sin belöning och helst därtill i en form som har tyngd och långsiktigt värde. [Sedan följer en redogörelse för Järtas insatser

Strandbergs Mynthandel AB

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, medaljer, ordnar
Gamla aktiebrev, äldre handlingar m.m.

Arsenalsgatan 8C, Box 7377
103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, 611 58 20
Fax: 08-611 32 95

1. Riksarkivets Hans Järta-medalj 1995. Av V Sagerlund. Brons. Kungl Myntkabinettet. Foto Jan Eve Olsson.

och varför man valde just honom. Norberg fortsätter:]

Hans Järtas medalj har fått en vacker och värdig utformning. För detta har Vladimir Sagerlund [Riksarkivets heraldiske tecknare sedan 1994] svarat. "För insatser till arkivens gagn" står det på ena sidan [frånsidan] runt om ett Janus-ansikte. På den andra sidan [åtsidan] ly-

der det "Pro Patriae Memoria", vilket alla förmodligen kan tyda efter de utomordentliga latinkurserna... Avsikten är att medaljen i fortsättningen skall delas ut en gång årligen till en person som gjort stora insatser för arkivverksamheten. Denna person bör dessutom finnas utanför det egentliga professionella arkivområdet.

2. Riksarkivets och landsarkivens vapen av B O Kälde.

Och vem fick då emottaga Hans Järtas medalj, när den första gången delades ut? Det blev landshövding Ingemar Öhrn i Härnösand ...[som] "har verkat för att Västernorrland blivit Sveriges arkivlän. Där finns förutom Landsarkivet även SVAR (Svensk Arkivinformation) med arkiv- och kulturhus i Ramsele samt ett antal arbetsplatser, där man genom mikrofilm och digitalisering gör det möjligt att sprida innehållet i de historiska källorna till hela landet. Ingemar Öhrn har med stort personligt engagemang stimulerat utbyggnaden av arkivverksamheten i länet. Länsstyrelsen har under hans ledning och i samverkan med Riksarkivet och kommunerna i länet bidragit till att öka tillgängligheten till arkiv, stimulera den historiska forskningen samt skapa kvalificerad systerställning åt ett stort antal personer i länet." [citat ur pressmeddelandet]

Medaljen delades ut vid en ceremoni i Spjutegården i Härnösand i närvaro av en delegation från Riksarkivet, Landsarkivet i Härnösand och SVAR.... den 4 december [1995] för att Hans Järta inte skulle förta Alfred Nobel.

Förra årets medalj gick till Stig W. Nilsson för dennes insatser vid inrättandet av Näringslivsarkivens stödfond. Han är en av initiativtagarna till aktionen "Rädda företagsarkiven". Medaljen utdelades 2 december 1996 på Riksarkivet av 1:a talmannen Birgitta Dahl i samband med firandet av 1766 års Tryckfrihetsförordning – en utställning hade anordnats och stod ända till november 1997.

Låt oss ytterligare komplettera beskrivningen genom att tala om

från sidan. Janushuvudet har länge använts som en symbol för arkiverksamhet, främst internationellt. Detta antika dubbelhuvud (skäggigt) blickar ju såväl bakåt, mot historien, som framåt. År 1994 tog man fram ett gemensamt vapen för Riksarkivet och landsarkiven med denna beskrivning: *I blått fält ett Janushuvud av guld. Skölden krönt med kunglig krona. I flaggform kan besökare se vapnet utanför riksarkivet med dess alldeles egna symbol på en annan flagga bredvid, krönt RA i ligatur, som även återgivits (nedsänkt) på medaljen. Vapnet har ritats av Bengt Olof Kälde, Uppsala, som också är ordensheraldiker och har medverkat i SNT. Se fig 2. (Statsheraldiker Clara Nevéus tackas för alla dessa uppgifter och utdraget ur personaltidningen.)*

Porträttet har utgått från Carl Magnus Mellgrens medalj 1837 ingående i dennes serie över kända svenska skaldar, konstnärer och vetenskapsmän. Det var den tredje medaljen över Järta – den första kom redan 1804 men måste slås i Berlin, den andra göts 1822 av vänner i Dalarna när han avgick som landshövdning. En fjärde utgavs 1874 av Vetenskapsakademien.

Medaljen mäter hela 80 mm i diameter och har slagits av Sporrongs, Ekenäs (Finland) i en upplaga om 20 ex i medaljbrons (90% koppar) för Riksarkivet. Därtill har Sporrongs ett arkiv och Kungl Myntkabinettet har fått två (här avbildade).

Litteratur

G. Landberg: Hans Järta. *Svenskt Biografiskt Lexikon* XX, Sthlm 1975, s 525-535.

H. Forssell: [Inledande biografi till] *Hans Järtas skrifter i urval*. Sthlm 1882-83.

L.O. Lagerqvist: Carl Magnus Mellgren. *Svenskt Konstnärslexikon* IV, Malmö 1961, s 110-111.

B.E. Hyckert och V.E. Lilienberg: Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor II. *Numismatiska Meddelanden* XVII:2, Sthlm 1914, s 118-120. □

Ingen sabla merit

Det finns så många anledningar till att man får en medalj eller en orden. Vanligast är meriter. Men det finns undantag. Englands premiärminister Lord Melbourne sa en gång, att "vad jag tycker om hos Strumpebandsorden är, att det aldrig någonsin talas om nån sabla merit eller förtjänst i samband med att man får den!" (No damned talk about merit about it).

En svensk FN-medalj med Nobel-anknytning

Det finns en kamratförening vid namn Bataljonen (tidigare Värnamo, nu Jönköping, är kansliadressen), som förenar mer än 5 200 svenskar över hela landet. De har ett gemensamt – de har alla någon eller flera gånger varit i FN-tjänst som medlemmar av dess fredsbevarande styrkor.

År 1996 beslöt kamratföreningen att instifta en medalj, som också skulle erinra om att FN:s fredsbevarande styrkor den 10 december 1988 erhölet Nobels prestigefyllda fredspris vid den sedvanliga ceremonien i Oslo. Medaljen har godkänts av ÖB och får alltså bäras till uniform i sitt band i blått och gult med vit mittband. Den togs fram i samarbete med Edmunds Ordensateljé i Stockholm och präglades 1996 i hittills 600 ex, alla i 925/1000 silver (miniatyr finns också). Den mäter 34 mm (ungefär 8:e storleken) resp 17 mm (miniatyren). Den är graverad av Rupert Kutscher för Sporrongs.

Svenskar som varit i FN-tjänst fram till 10 december 1988 kan lösa in medaljen. På bandet monterar en lagerkvist med romerska siffror som visar hur många missioner bäraren avverkat.

Årsida: Inom en stiliserad, nedtill sammanfogad och upptill öppen lagerkrans längs kanten FN:s fana med fanstång.

Frånsida: Inom samma krans som på åtsidan NOBELS/FREDSPRIS/1988, varunder stämplor för tillverkaren, metall och årtal.

Rand: Slät.

Det finns fler FN-medaljer än denna, både sådana som är svenska och sådana som FN delar ut. Kanske vi kan återkomma till dem. För upplysningar tackas byrådirektör Walter Meijer, Försvarets Internationella Kommando (Almnäs) och som vanligt Stig Stefansson hos AB Sporrong.

LLt

Foto: Jan Eve Olsson.

Exemplar i Kungl Myntkabinettet, skänkta av AB Sporrong.

**SVENSKA NUMISMATISKA
FÖRENINGENS
MEDLEMSNÅL
kan rekvideras från kansliet!
Pris: 35 kr + porto**

Ivar Edding inbjuder till museet medan Mikael Weichbrodt ackompanjerar på lutan. Foto JEO.

Ivar Edding frestar en liten pojke med ett chokladmynt medan Mikael Weichbrodt tittar på. Foto JEO.

Annorlunda lockbeten

I den begynnande vinterns iskalla vindar värmer vi oss gärna med minnen från den gångna sommaren. Kommer ni ihåg hur varmt och gott det var? Låt oss påminna er med vår lilla notis om Kungl. Myntkabinetts representanter på stan. De hade det inte lätt, klädda som de var i 1700-talskläder och chokladmynt som smälte i väskan av värmen.

Sommartid är Gamla stan fylld av turister från när och fjärran. Många kommer för att besöka Kungl. Slottet, några för att se vaktparaden, men de allra flesta vill nog helst bara flanera i gränderna.

I somras mötte flanörerna några unga herrar i 1700-talskostymer. I hyrda dräkter bjöd Ivar Edding, Pär Frid och Mikael Weichbrodt på lutspele och sång för att locka vandrare att lyssna på vad Kungl. Myntkabinetet har att erbjuda sina besökare.

Under Stockholms Vattenfestival kunde man också möta Daniel Gola-

biewski iförd 1700-talskostym och med guldrossetter på sina rollerbladades (en underbar kombination av gammalt och nytt, som väckte stor förtjusning bland åskådarna) och Rebecca Cederstrand – som annars ibland står i vår reception – klädd i en vacker fotsida klänning.

Säkert har flera turister lockats till vårt museum på detta sätt. Våra utställningar kunde inte tävla med sommarens värmebölja. Men under hösten har besöksantalet stigit stadigt, under september och oktober månader till och med fördubblats. Då hade Kungl. Myntkabinetet 1.469 respektive 3.130 besökare. Vi hoppas på fler och fler – som ringar på vattnet...

Och, kära medlemmar i SNF, varför inte dela ert numismatiska intresse med era barn? Varje söndag klockan 13.00 är barn och ungdomar särskilt välkomna till vårt fina Summa Summarum! Då visar och berättar vår pedagog om pengarnas historia.

MGL & EW

Daniel Golabiewski och Rebecca Cederstrand under Stockholms Vattenfestival. Foto MGL.

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Prenumerera på Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad!

Du som är medlem i Svenska Numismatiska Föreningen eller till Nordisk Numismatisk Union ansluten förening kan prenumerera på denna intressanta, populärt avfattade tidskrift.

Tidskriften redigeras i Köpenhamn och utkommer med 8 nummer om året. Den innehåller artiklar på danska, norska och

svenska, myntsamlarmytt, recensioner samt auktionslistor från de danska och norska föreningarna. (Endast medlemmar till NNU anslutna föreningar kan lämna anbud.)

För våra medlemmar åtar sig SNF att ordna prenumerationen. Sätt in 140 kronor på vårt postgiro 150007-3 och skriv "NNUM" på talongen.

Om Du vill ha provexemplar, ring kansliet 08-667 55 98 (onsd - torsd 10.00 - 13.00) eller skriv till Banérgatan 17 nb, 115 22 Stockholm.

Nytt om böcker - recensioner

Wayne G. Sayles: **Ancient Coin Collecting II. Numismatic Art of the Greek world.** Inbunden, 200 s. drygt 200 sv/v ill. Säljs genom Krause Publications, Book Department QNR7, 700 E. State St., Iola, WI 54990-0001. Fax (715) 445-4087, e-mail: ulrichj@krause.com., internet: <http://www.krause.com>. Pris \$24.95 + \$3.25 i porto.

Detta är den andra delen i en serie av sex volymer som skall behandla de antika mynten ur olika synvinklar. I denna del möter vi de grekiska mynten som konstverk.

Boken är indelad i åtta avsnitt. De två första ger en introduktion av källorna till myntens ursprung och användning. Det tredje avhandlar produktionen och kontrollen av mynten.

Därefter följer det fjärde och mest omfattande avsnittet. I detta behandlas den grekiska myntvärlden område för område med en kort introduktion, karta, förteckning över myntorterna, exempel på mynt samt en bibliografi.

Det nästföljande femte avsnittet tar bl.a. upp gravörena, symbolismen i den grekiska konsten och mytologiska motiv på mynten som t.ex. Oidipus och sfinxen - allt följt av var sin bibliografi.

Det sjätte avsnittet berättar om konststilarna under de olika tidsperioderna. Här ges bl.a. en noggrann genomgång av den hellenistiska porträttkonsten. Det sjunde avsnittet presenterar ett urval av mästerverk bland de grekiska mynten.

Avslutningsvis följer fyra appendix i vilka det ges en specialordlista, en uppställning över historiska händelser, fler referenser samt ett index till boken.

Boken är en lättanvänd handbok och guide till de antika grekiska mynten. Den ger såväl den insatte som den oinsatte läsaren/samlaren nyttig och intressant kunskap i ämnet och inspridar till vidare studier!

Ulrika Bornestaf

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(*uppgiv samlarområde*)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69

ANCIENT COIN COLLECTING II

Numismatic Art of the Greek World

WAYNE G. SAYLES

- Features coins of the Archaic, Classical & Hellenistic periods
- Expanded guide to attribution
- Learn to judge style and select specimens

COMMENTATIONES DE NUMMIS SAECULORUM IX-XI IN SUECIA REPERTIS NOVA SERIES NR. 9

BRITA MALMER

The Anglo -
Scandinavian
Coinage
c. 995 -
1020

635 s. varav
142 planscher

Pris: 850:- inkl. moms.
Exp. avg. och porto tillkommer.

Beställningar:
NUMISMATISKA
FORSKNINGS GRUPPEN

Bollhusgränd 1B
111 31 Stockholm
Tel: 08-674 77 50
Fax: 08-674 77 53

Kungl. Myntkabinettet
Slottsbacken 6

Vitterhetsakademiens
biblioteks
numismatiska boksamling

Torsdagar kl. 13-16

Bibliotekarie
Carina Bergman
tel. 08-783 9126

BÖCKER KÖPES OCH SÄLJES!

- Enstaka bättre objekt samt hela boksamlingar.
- Lista på numismatisk litteratur kan erhållas.

BOK & ANTIK AB

Box 2031, 191 02 Sollentuna.

OBS! NYTT TELEFONNUMMER;
08-510 128 18

Bli medlem i KMKV!

Samfundet Kungl. Myntkabinettets Vänner är en stöd-förening som bildades 1948. H.M. Konungen är samfundets höge beskyddare. Vänföreningen har under åren överlämnat många fina gåvor till museet.

Som medlem i samfundet får Du information om nya utställningar och inbjuds till vernissage av dessa. Du erhåller också fri entré till museet. Medlemsantalet är för närvarande ett hundratal. Årsavgiften är 100 kronor och du blir lättast medlem genom att sätta in detta belopp på samfundets postgirokonto 35 48 60-9.

Björn Tarras-Wahlberg, ordförande i Kungl. Myntkabinettets Vänner.

Praktverket över Haganders samling – en julklapp som varar länge!

Sveriges och dess forna besittningars guldmynt och riksdaler från Gustav I till Carl XVI Gustaf. Samling Julius Hagander

Text: Lars O. Lagerqvist – **Katalog:** Hans Hirsch och Ulf Nordlind

Sveriges och dess forna besittningars mynthistoria från 1521 till våra dagar skildras i detta verk på ett fängslande sätt av Lars O. Lagerqvist. Katalogdelen är mycket utförlig med angivande av referens, proveniens m.m. Den inledande mynt- och penninghistorien behandlar också de lägre nominalerna, inräknat kopparmynten och sedlarna. Efter den egentliga katalogen följer olika bilagor i vilka vapenheraldiken, myntens inskrifter m.m. behandlas samt myntmästare och gravörer förtecknas.

Boken har text både på svenska och tyska och är bunden med skyddsomslag. Format 21 x 29,7 cm. Totalt 576 informativa och roande sidor. Alla 786 mynten i samlingen är avbildade i färg. Fotografierna har tagits av Gabriel Hildebrand.

Boken kan beställas från **Svenska Numismatiska Föreningen**

Banérgatan 17, n.b. 115 22 Stockholm, tel. 08-667 55 98, fax 08-667 07 71

Pris: 850 kronor + eventuellt porto. Medlemmar i Svenska Numismatiska Föreningen har möjlighet att köpa ett exemplar av boken till det reducerade priset 550 kronor + eventuellt porto.

NUM

I Kjell Hombergs glimrende genomgång af de svenske numismatiska periodica i anledning af Svensk Numismatisk Tidsskrifts 25 års jubileum, er der et par detaljer, der nok ikke tidligere har været tilstrækkelig belyst.

Indtil 1936 fandtes Numismatisk Forenings Medlemsblad udgivet af Numismatisk Forening i København. Det startede allerede i 1908 som dupliserede blade, mest omfattende auktionslister. Fra 1916 til 1936 udkom trykte blade. Norsk Numismatisk Forening udgav først dupliserede lister og fra 1932 Myntsamlernytt fra Norsk Numismatisk Forening, som midlertidigt ophørte i 1936; og Erik Persson (Gamby) udgav for Skånes Numismatiske Forening få numre af bladet Moneta, som ligeledes ophørte 1936. Det var i virkeligheden en sammenslutning af disse tre tidsskrifter, som skabte Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad.

Jørgen Sømod

Myntklubben Skilling Banco

Vårresa. Vi besöker Gotlands Fornsal i Visby och Myntklubben Goten. Intresseanmälan till Sven Arweson, tel 018-762 38.

15/1. Torbjörn Lindström: *Myntningen kring Julius Caesar.*

12/2. Köp, byt och sälj.

22/2. Antik- och samlarmässa i Cuperen, Linköping, kl 10.00-15.30. Entré 20 kr. Bordsbeställning genom Sven Arweson, tel 018-762 38.

Möteslokal: KFUM, S:t Larsgatan 39, Linköping, kl 18.30-21.00.

Föreningsmeddelanden

inför t.ex. föredrag, möten och auktioner sändes till redaktionen senast den 1:a i månaden före utgivning.

Kauko Räsänen

uppmärksammades med en utställning i Statens Historiska Museums entréhall; den ställes upp i några montrar den 29 oktober.

Anledningen var medaljen över Ulf Erik Hagberg (se SNT 6•97) som också kunde beses, dels som modeller, dels i färdigt skick. LLT

Myntkabinettet i Berlin

Das Münzkabinett der Staatlichen Museen zu Berlin är stängt från 10/11 1997 på obestämd tid, troligen till slutet av 1999, på grund av restaurering av museibygnaden.

T.o.m. 28/2 1998 är myntkabinettet tillgängligt för museikolleger och forskningsinstitut efter anmälan. Från 1/3 1998 är samlingarna helt stängda.

MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar i stor sortering.

Öppet: vard. 11-18, lörd. 10-14

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 200 kr.

Som medlem får Du SNT automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 150:– per år.

A'DOFF GRUPPEN AB® Konsulter i ekonomistyrning

A'doff Gruppen erbjuder konsultativt stöd till företag och offentlig sektor.

Vi har stor erfarenhet av att arbeta i projektform inom följande arbetsområden:

- Verksamhetsutveckling
- Finansiering och likviditetsstyrning
- Budgetering och redovisning
- Ekonomisystem
- Bokslut och årsredovisning
- Dagligt konsultstöd för ekonomistyrning i Agresso, Cosmos mfl system
- Revision via A'doff Revision

A'doff Gruppen AB

Telefon: 08-32 87 03

Telefax: 08-30 87 16

Besöksadress: Dannemoragatan 20

Postadress: Box 23077

104 35 Stockholm

Pressklipp

Myntsamling stals vid inbrott

En samling äldre mynt försvann vid ett inbrott på biblioteket i Strängnäs mellan fredag och måndag.

Med en stege har tjuvarna nått upp till ett fönster och på så vis tagit sig in i lokalen.

Värdet på de försvunna mynten är ännu okänt. Men anmälaren säger att samlingen är "ovärderlig". (Folket)

Ovanstående tidningsnotis påminner oss om de många museisamlingar som stulits alltsedan tidigt 1960-tal. Här rör det sig om Strängnäs fd läroverksamling, som efter tidigare stölder och svårartad vanvård blev underställd Kungl Biblioteket; den förvaras i Roggeborgen, inte i "biblioteket" (= kommunalbiblioteket), invid domkyrkan. Undertecknad och en avliden kollega inventerade samlingen 1962 och rapporterade till riksbibliotekarien, att så gott som alla mynt över 1 öre stulits (och sålts i Stockholm) men inte så många medaljer. Vi rekommenderade en fullständig inventering efter den tryckta katalogen. Någon sådan har tydligen inte gjorts.

LLT

Auktioner

December:

- 1 Stockholm, Svenska Numismatiska Föreningen
- 4 New York, Vecchi
- 6 Göteborg, Antikören myntauktioner
- 11-13 Mannheim, Kurpfalz. Münzhandlung
- 13 Bruxelles, Elsen

Februari 1998:

- 11-14 München, Hirsch
- 14 Long Beach, Ponterio

Mars 1998:

- 7 Bruxelles, Elsen
- 14 Helsingfors, Holmasto

April 1998:

- 1-2 Sydney, Noble
- 18-19 Stockholm, B. Ahlström
- 27-30 Frankfurt, Peus

Maj 1998:

- 6-8 München, Hirsch
- 9 Helsingfors, Holmasto
- 25-27 Zürich, Leu Numismatik

Juni 1998:

- 6 Long Beach, Ponterio
- 13 Bruxelles, Elsen

Mässor

Mars 1998:

- 7-8 Åbo, "Åbo Marken"

Besök julmarknaden
på Kungl. Myntkabinettets gård
lördagar och söndagar 29/11 - 21/12

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

Vi tackar våra
kunder
för det gångna
året och önskar en
trevlig helg!

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Normalmstorg 1, 1tr.
Box 7662 103 94 STOCKHOLM
TEL: 08-10 10 10 FAX: 08-678 77 77

INTERNATIONELLA AUKTIONER

FORTLÖPANDE INLÄMNING
TILL VÅRA 4 ÅRLIGA AUKTIONER

Stort avsnitt Antika mynt på
auktionen den 22 november. Beställ katalog!
Prenumeration 3 kataloger 125 kr,
enstaka ex 50 kr. Postgiro 12 12 - 0.

Ring gärna!
 08-678 32 17
FAX 08-678 19 39

MYNTKOMPANIET

Birger Jarls gatan 8, 3 tr
114 34 STOCKHOLM

2 nya priskataloger:

..... *Se själv vad marknaden betalar för Era sedlar och mynt*

Nordiska Seddelpris - Årsboken

**Klubbade priser
från flera än 150 nordiska offentliga auktioner**

7.000 auktionspriser på pengesedlar från

Danmark, Militära sedlar, Jutlandia, Kreditbanker, S.O.S. Kasse, J.A.K., Kommun
nödsedlar, PrivatBilletter, **Danska Väst Indien, Slesvig-Holsten, Färöarna,**
Grönland, Island, Norge, Nödpenningar, Kreditmärken, PrivatBilletter,

Spetsbergen, Björnön, Sverige, Enskilda Banker, **Finland** – från 1657 till våra dagar

Första nya och dagsaktuella priskatalogen på 13 år som behandlar alla Nordens sedlar. För första gången prisangivningar på norska **Kommun Nödsedlar** och **Kreditmärken** från krigstiden samt danska+norska **Privata Billetter** från 1800-talet. Man finner inte i någon annan priskatalog så många prisangivningar på officiella och privata nordiska sedlar – mer än 7.400 priser i en enda bok! Uppnådda priser från 178 auktioner angivna i 4 valutor: DDK+NOK+SEK+FIM.

.....

Roman Coin Price Yearbook 1996/97

**Klubbade priser
från flera än 200 internationella offentliga auktioner världen runt
1995 + 1996**

10.000 auktionspriser på mynt från

Agrippa, Augustus, Britannicus, Caligula, Civil Wars, Claudius, Clodius Macer,
Domitian, Drusus, Gaius, Galba, Germanicus, Hadrian, Livia, Nero, Nerva, Otho, Tiberius, Titus,
Trajan, Vespasian, Vitellius
Kejsartiden, vol. I: 31 BC- AD 138

.....

Nordisk Seddelpris-Årbok

Inbunden, 239 + [48] pp, 7.000 klubbade priser 1990-1996. Vägl. försäljningspris SEK 350

Dansk-Norsk Myntpris-Årbok 1995/96

Inbunden, 212 + [34] pp, 7.000 klubbade priser 1994+1995. Vägl. försäljningspris SEK 350

Svenska Myntpris-Årsboken 1995/96

Inbunden, 247 + [40] pp, 7.000 klubbade priser 1994+1995. Vägl. försäljningspris SEK 350

Roman Coin Price Yearbook 1996/97

Inbunden, 525 + [50] pp, 10.000 klubbade priser 1995+1996. Vol. I Vägl. försäljningspris SEK 525

Köp böckerna hos Er mynthatlare

eller få dom med posten genom att betala försäljningspriset + försändelse SEK 40

på svenskt postgirokonto 83 72 90-6 (Auktionssällskapet)

eller skicka beloppet DKK 300/450 + 35 (försändelse) i en Euro-check till:

Grelbers Forlagsekspedition, Drejøgade 26 F 501, DK-2100 København Ø.

ANSÖKNINGAR

till

Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik
om anslag till tryckning, forskning mm.

Anvisningar:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik bildades genom beslut 11 juli 1963 av Kungl. Maj:t om permutation av Sven Svenssons donation 1928 till Svenska Numismatiska Föreningen.

Stiftelsen har som uppgift att:

1. lämna ekonomiskt bidrag till Kungl. Myntkabinettet, särskilt genom inköp av föremål,
2. bidra till utgivande av numismatiska publikationer samt
3. lämna stöd till forskare och seriösa amatörer på detta område.

Ansökningar om tryckningsbidrag samt rese- och/eller forskningsanslag skall vara utförligt motiverade, helst på särskilt formulär som tillhandahålles av stiftelsen. Denna sammanträder normalt tre gånger per år, två under första halvåret, en under hösten. Ansökningar skall vara kansliet tillhanda senast 15 januari, 15 april eller 15 september för att kunna behandlas på något av dessa sammanträden.

Styrelsen vill gärna understryka, att alla ansökningar från såväl forskare som seriösa amatörer kommer att ges en objektiv behandling och att donator, Sven Svensson, själv var en framstående amatör.

Stiftelsens styrelse har 1 november 1997 följande sammansättning:

Ordinarie ledamöter

För Kungl. Myntkabinettet

Museidirektör HENRIK KLACKENBERG (ordf)

För Kungl. Vitterhets och Antikvitets Akademien

Professor HERMAN SCHÜCK

För Svenska Numismatiska Föreningen

Fil mag TORBJÖRN SUNDQUIST (vice ordf)

Professor KENNETH JONSSON

Direktör ULF NORDLIND (kassaförvaltare)

Suppleanter

I:e antikvarie HARALD NILSSON

Professor BIRGIT ARRHENIUS

Jur kand GÖRAN WAHLQVIST

Civ ing KJELL HOLMBERG

I:e antikvarie IAN WISÉHN

Kansli: Banérgatan 17 nb • 115 22 STOCKHOLM • Tel.: 08-667 5598, fax 08-667 0771
Sekreterare Brita Åkerrén • Surbrunnsgatan 50, 5 tr • 113 48 STOCKHOLM • Tel.: 08-320714 (bost)

Torbjörn Sundquist

Ny kulturinstitution i hjärtat av Stockholm!

*Kungl. Myntkabinettet – Europas första ekonomiska museum
på Slottsbacken 6!*

UTSTÄLLNINGAR

All världens pengar

Museets utställningar inleds med ett ämne som berör alla – pengar! I olika temadelar som tex "Vad är pengar?", "Myntets början", "Makten över pengarna" och "Pengar i krig" beskrivs pengarnas spännande historia under mer än 2.500 år. Och naturligtvis Sveriges mynt!

Rikets finanser

Visste ni att Sverige har världens äldsta centralbank? Historien om Sveriges Riksbank, affärsbankerna, börsen, försäkringsbolagen mm ingår i denna mycket moderna utställning som skildrar idéer, institutioner och förlopp i den svenska ekonomiska historien från 1600-talet och framåt.

Spara i bössa och bank

Människan har alltid sparat! Här är historien om hur vi sparade innan bankerna fanns. År 1820 inrättades den första sparbanken i Sverige – här finns berättelsen.

Summa summarum

Pengar i lek, saga och verklighet är ett av ämnena för detta rum som är ägnat till barn och ungdom. Här får vi nya aspekter på detta eviga tema. Ett sjunket skepp med en äkta sjörövarskatt finns också.

Medaljkonsten

Vem har väl inte hört talas om nobelmedaljen? Medaljens mer än 500 år långa historia är temat för detta rum. Här visas de finaste svenska medaljerna, fantastiska klenoder, renässansmedaljer och Gustav III:s historia.

ÖVRIG INFORMATION

Museibutik

I entréhallen finns butik med försäljning av smycken, souvenirer, vykort och litteratur med anknytning till museets samlingsområden. Tel. 08-783 94 42.

Konferens- och festlokaler

Kungl. Myntkabinettets hörsal är dekorativ och färg stark med plats för 70 personer. Den är fullt tekniskt utrustad. Lovisa Ulrikas bibliotek utgör ett exklusivt sammanträdesrum med plats för 14-18 personer. Entréhallen med dess vackra kalkstensgolv och ockragula väggar lämpar sig väl för cocktails, mottagningar, dans och andra festligheter. För bokning kontakta Monica Golabiewski Lannby, Tel. 08-783 94 25.

Myntkrogen, museets restaurang och café

Myntkrogen drivs i restaurang Leijontornets regi. Lokalen rymmer 60 personer och har fullständiga rättigheter. Under museets öppettider serveras husmanskost och lättare rätter. Kvällarnas festvåningsverksamhet ger dock chansen till mer exklusiva rätter tillagade på förstklassiga råvaror. Tel. 08-10 45 90.

Museets öppettider

Tisdag-Söndag	10-16
Måndag	Stängt